

IRANO GRĖSMĖS PROJEKCIJOS

IEVA KOREIVAITĖ

Nuo Islamo revoliucijos 1979 m. Irano veiksmų, ketinimų ir įtakos klausimai buvo sugręšminami. 2005 m., Mahmudui Ahmedi-Nedžadui tapus prezidentu, tarptautinės bendruomenės santykių su Iranu struktūra įgavo dabartinį paranojiško įsibaiminimo dėl chroniško Irano ketinimų nesupratimo pavidalą. Irano užsienio politikos tikslų įvertinimas tampa ne tik svarbiu, bet ir pavojingu uždaviniu. Neteisingas vertinimas, kuris galimas ne vien dėl prieštaringų Irano signalų nesupratimo, bet ir dėl menko nusimainymo apie šalies politinį režimą, gali paskatinti imtis nereikalingų, tarptautinės bendruomenės saugumui įtakos turinčių veiksmų. Straipsnyje, analizuojant Irano regioninės galios projekcijas, siekiama atsakyti į klausimą, ar Islamo Respublika kelia grėsmę JAV interesams ir Izraelio saugumui, o jei taip, koks šios grėsmės pobūdis. Taikant nuosaikaus konstruktyvizmo *konceptualų* aparatą, atliekama Irano užsienio politikos interesų bei materialijų ir idėjinių galimybių juos įgyvendinti analizė. Aptariant Irano materialiąsias galimybes yra įvertinamas branduolinės programos veiksnys, įtakos tinklų Vidurio Rytų regione plėtra. Aptariant idėjines galimybes analizuojama Irano religinė doktrina ir jos įtaka strateginiams pasirinkimams.

Ieva Koreivaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantė (el. paštas: koreivaite_ieva@yahoo.com).

© Ieva Koreivaitė, 2013

Straipsnis įteiktas redakcijai 2013 m. kovo 12 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2013 m. balandžio 10 d.

Ivadas

Iranas privertė Vidurio Rytų politikoje dalyvaujančias didžiąsias valstybes pereiti trijų pakopų psichologinį ciklą: piktinimosi, susitaikymo ir domėjimosi. Šis tranzitas iliustruoja didėjančią Irano įtaką Vidurio Rytų regione ir šios įtakos keliamos grėsmės pripažinimą.

Ekskolonijines valstybes papiktino Irano valstybės pokytis, t. y. įvykus 1979 m. Islamo revoliucijai vietoje monarchinio – draugiško Irano atsiradus priešiškam – teokratiniam, jos prarado teisę naudotis šacho suteiktomis koncesijomis, buvo nacionalizuotas užsienio įmonių kapitalas, JAV neteko savo avanposto Vidurio Rytuose ideologinėje kovoje su Sovietų Sąjunga.

Iranas tapo validžia ir stipria teokratine valstybe, nors buvo skaičiuota¹, kad bus įveiktas per dvi savaites Irano–Irako kare 1980-aisiais ar po truputį sužlugdytas Jungtinėms Tautoms (JT) pritaikius ekonomines sankcijas. Nutiko priešingai, Vali R. Nasras, įvertindamas nuo 2001 m. didėjančią Irano įtaką rekonstruojamam Afganistanui ir ypač Irakui, konstatavo, jog „JAV savarankiškai atėjo į Iraką, bet išeiti joms pavyks tik Irano padedamoms“². Tad demokratizacijos projekte dalyvaujančios didžiosios valstybės buvo priverstos susitaisyti su tuo, kad žaidimo taisyklės Vidurio Rytuose keičiasi. Ir ne vien tai. Intervencijos ne tik transformavo Iraką ir Afganistaną bei sustiprino Irano pozicijas Vidurio Rytuose, bet ir privertė keistis JAV ir sąjungininkus: naudoti kitokius karybos principus, peržiūrėti Vidurio Rytų kontrolės strategijas ir susirūpinti kultūrinio pažinimo (angl. *cultural awareness*) spragomis.

Karlas fon Klausevicą, kalbėdamas apie dviejų priešininkų susidūrimą, pavartojo gravitacijos centro sąvoką. Anot jo, iš susidūru-

¹ Terry Deibel et al., „Saddam Hussein and the Iran–Iraq War“, Washington: National War College, 2001, p. 17, <<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA441842>>, 2013 01 05.

² Vali R. Nasr, „The New Hegemon“, *Council on Foreign Relations*, 2006 12 12, <<http://www.cfr.org/iran/new-hegemon/p12212?breadcrumb=%2Fbios%2F11622%2F>>, 2012 10 05.

siųjų pagrindinių charakteristikų susiformuoja konflikto gravitacijos centras. Šis centras sukonzentruoja visą jėgą, nuo jo viskas priklauso. Į šį centrą ir turi nukreipti dėmesį norintis įgyti pranašumą³. Viena iš JAV charakteristikų buvo nusimanymo apie tikrą sociopolitinę padėtį Irake ir Afganistane ir kultūrinio pažinimo trūkumas. Edvardas Saidas aštuntame dešimtmetyje demaskavo Rytų pažinimo mokslą Vakaruose. Knygoje „Orientalizmas“ jis tvirtino, kad orientalizmas buvo ne Rytų pažinimo, o gamybos procesas. Tokių Rytų, kurių įvaizdis pateisintų kolonializmą, vėliau ekspansionistinę didžiųjų galių politiką⁴. JAV konflikto Afganistane ir ypač Irake gravitaciniu centru tapo Irano užsienio politikos sprendimai. „Irako projekto“ sėkmė priklausė nuo Irano⁵. O Irano galia ir įtaka regione neapriklauso nuo Vakarų. Pabrėžtina, kad ne tik nepriklauso, bet ir JAV ir sąjungininkai nesugeba prognozuoti Irano planų.

Poreikis įvertinti Irano užsienio politikos tikslus ir galimybes juos įgyvendinti tapo dar aktualesnis, susidūrus su Irano branduoline programa. 2002 m. Irano pasipriešinimo nacionalinė taryba pranešė Tarptautinei atominės energijos agentūrai (TATENA) apie jai nežinomus branduolinius objektus Irane. Urano sodrinimo bazė Natanzė ir sunkiojo vandens gamykla Arake pasirodė esančios didesnės ir geriau įrengtos nei buvo manoma. Tuomet valstybė buvo apkaltin-

³ Carl von Clausewitz, *On War*, Princeton: Princeton University Press, 1976, p. 595–596.

⁴ Edward W. Said, *Orientalizmas*, Vilnius: Apostrofa, 2006; J. Hameen-Anttila knygoje „Islamo vadovas“ (Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 186) rašo, kad huntingtoniškas islamiškojo pasaulio supratimas paremia JAV kilusio neokonservatizmo idėjas. H. Dabashi teigia, kad iranistika buvo Irano, kaip nacionalinės valstybės, kūrimo procesas, kuris yra neatsiejamas nuo politinių didžiųjų valstybių siekių įdiegti Vidurio Rytų regione vestfališkąjį valstybių modelį ir taip juos valdyti (Dabashi Hamid, *People Interrupted*, London: The New Press, 2007, p. 21).

⁵ 2010 m. sausį Londone vykusiame kasmetiniame susitikime aptarti Irako karo pamokas Tonis Blairas savo kalboje Iraną paminėjo 58 kartus. Susitikime T. Blairas kaip būdą spręsti visas problemas, susijusias su Irako ir Vidurio Rytų nestabilumu, siūlė karą su Iranu (Batty David, „Tony Blair accused of putting war with Iran on the electoral agenda“, *The Guardian*, 2010 01 30, <<http://www.guardian.co.uk/uk/2010/jan/30/tony-blair-iran-spin-chilcot>> 2012 12 10.

ta Branduolinio ginklo neplatino sutarties (BGNS) pažeidimais⁶. Nuo tada nepasitikėjimas Iranu vis didėjo. Jį sustiprino 2005 m. naujai išrinkto prezidento Mahmudo Ahmedi-Nedžado deklaruojamas pasiryžimas tęsti atnaujintą branduolinę programą, nepaisant sankcijų įvedimo⁷, siūlomų alternatyvų ir kompensacijų⁸ už jos sustabdymą atmetimas ir nenoras priimti nuosaikesnę JAV politiką vykdančio demokrato Barako Obamos derybinių pasiūlymų.

Didėjanti Vakarų priešišumą paskatino ir agresyvi Irano valdančiųjų retorika. Nenuostabu, kad prezidento frazės „mirtis Amerikai“, „holokaustas – tai mitas“ ar konferencijos „Pasaulis be sionizmo“ metu įvardytas siekis nušluoti Izraelį nuo žemės paviršiaus⁹ kelia vis didesnę nerimą šalims, save identifikuojančioms Irano taikiniais.

Šiuo metu vis išsamesnių tarpdisciplininių tarptautinių santykių ir iranistikos studijų poreikis toliau stiprėja kartu su didėjančia Irano normatyvine galia Vidurio Rytų regione (ne tik islamistų, bet ir antivakarietiška maštančių sekuliarųjų bei nacionalistų gretose)¹⁰ ir efektyviai naudojama minkštąja galia, Iranui kuriant ekonominius ir diplomatinius ryšius su porevoliucinėmis Šiaurės Afrikos valstybėmis, kurių režimai dar prieš kelerius metus psichologiškai buvo ypač priklausomi nuo ekskolonistinių globėjų, o dabar yra atviresni įvairiapusei įtakai.

⁶ Iranas pradėjo vykdyti branduolinę programą, remdamasis BGNS IV straipsnyje numatyta teise sodrinti uraną taikiais tikslais, tačiau nuslėpė tai nuo TATENA ir dėl to buvo apkaltintas pažeidęs saugumo įsipareigojimus pagal Saugumo susitarimą (angl. *Safeguards Agreement*).

⁷ Nuo 2006 m. pabaigos Iranui jau aštuonis kartus buvo paskirtos JT sankcijos už JT Saugumo Tarybos (ST) rezoliucijos nevykdymą – atsisakymą nutraukti branduolinio kuro sodrinimo darbus. Papildomas sankcijas Iranui yra įvedusios Rusija, JAV, Kanada, Australija, Pietų Korėja, Šveicarija, Japonija, Izraelis bei Europos Sąjunga ir kitos organizacijos.

⁸ Pavyzdžiui, ST nuolatinės narės siūlė Iranui ekonominę paramą mainais už urano sodrinimo sustabdymą; žadėjo tiekti medicininiams reaktoriui reikalingą kurą mainais į mažo prisodrinimo lygmens uraną ir t. t.

⁹ *IRNA*, 2005 10 26, 2005 12 14 ir 2006 02 11, <<http://www.irna.ir/en/>>, 2012 10 10.

¹⁰ Elaheh Rostami-Povey, *Iran's Influence*, London: Zed Books, 2010. Knygoje, remiantis interviu Egipte, Libane, Irake ir kitose VR šalyse, tvirtinama, kad Irano įtaka šiose visuomenėse nuolat didėja.

Tokio intensyvaus susidūrimo su Iranu metu matomi Džeimso A. Bilo verbalizuoto stereotipo „Vidurio Rytų politiniai procesai nepasiduoda stebėjimui, nesileidžia apibendrinami ir atmets interpretacijas“¹¹ griovimo darbai. Įvertinti Irano užsienio politikos tikslus ir grėsmę imasi skirtingų sričių ir įvairias metodologijas taikantys tyrėjai ir politikos apžvalgininkai. Jų išvados sudaro visą spektrą skirtingų nuomonių, o tai diskredituoja pačių tyrimų patikimumą.

Straipsnyje siekiama įvertinti Dž. A. Bilo stereotipo ir E. Saido orientalizmo poveikį¹² Irano užsienio politikos analizės procesui ir atmesti šio poveikio padiktuotas analitines prielaidas, kurios sąlygoja klaidingas išvadas apie Irano užsienio politikos tikslus, o šios išvados, savo ruožtu, kelia politinius padarinius (kaip antai Irano užsienio politikos sugrėsminimas ir atitinkamai intensyvi grėsmių valdymo politika, ir t. t.). Atitinkamai straipsnio tikslas yra konceptualizuoti Irano grėsmės projekcijas, atsižvelgiant į šios valstybės materialijų išteklių ir ideologinės sistemos daromus apribojimus ir paskatas Irano strateginiam planavimui.

1. Irano grėsmės suvokimas jo nepažinumo ir nenusimanymo apie jį kontekste

Naujausioje istorijoje konfliktas retai eskaluojamas iki tiek, kad kultų valstybės išlikimo klausimas – valstybės linkusios siekti ne viena kitą sunaikinti ir pavergti, o dalinių tikslų – neleisti / priversti vykdyti tam

¹¹ Bill James A., „The Study of Middle East Politics 1946–1996: A Stocktaking“, *Middle East Journal* 50 (4), 1996, p. 503.

¹² Dž. A. Bilas, kaip ir daugelis kitų orientalistų, prisideda prie Vidurio Rytų mistifikavimo tradicijos. Šio regiono nepažinumas yra siejamas su jo išskirtinumu (angl. *Middle East exceptionalism*); religijos, filosofijos, mistikos, politikos ir istorinių patirčių konvergencija, tikima, sukūrė vakarietiškais analizės metodais neišanalizuojamą intelektualinę ir praktinę tradiciją. E. Saidas stereotipų apie Vidurio Rytus kūrimą ir palaikymą pavadino orientalizmu. Jis teigia, kad manymas, jog Vidurio Rytai yra nepažinūs, sukūrė iškreiptą jų vaizdą ir nenusimanymą apie juos (apie tai plačiau pirmame skyriuje).

tikrą politiką. Vidurio Rytų šalys, nors suvereniteto principų išmoko labai neseniai, tik po Pirmojo pasaulinio karo, kai britai, prancūzai, rusai ir italai suskirstė žlungančią Osmanų imperiją į nacionalines valstybes, kaip ir Vakarų šalys stengiasi palaikyti balansą tarp siekio įgyvendinti ambicijas ir išsaugoti valstybingumą. Vis dėlto susidūrimas su Iranu šios šalies nepažinėjimo, jos slaptos branduolinės programos ir kitų grėsmės JAV regioniniams interesams ir Izraelio valstybei projekcijų kontekste verčia tarptautinę bendruomenę susimąstyti, ar teokratinis Iranas išmano minėtą balansą, ar skelbia JAV ir Izraeliui limituotą, retorinį karą, ar grėsmė yra kur kas didesnė.

Reikia pasakyti, kad Irano grėsmė suvokiama skirtingai: kai kurie politikos analitikai siūlo rimtai nevertinti Irano galimybių įgyti branduolinį ginklą, o tuo labiau pulti kitas šalis; kiti labiau pasitiki Irano techninėmis galimybėmis ar yra įtikėję, kad Irano ambicijos įveiks technologines kliūtis. Vis dėlto šių dviejų vertintojų grupių pozicijos nėra tvirtos, priklauso nuo gaunamos informacijos apie Irano techninio pajėgumo pokyčius.

Kur kas stabilesnis yra Irano užsienio politikos grėsmės ir branduolinės programos paskirties vertinimas žinomo ginčo kontekste: „Kas formuoja valstybės užsienio politiką – interesas ar ideologija?“

Irano politikos tyrėjai, kaip antai Ali M. Ansari¹³, Ray Takeyh¹⁴, Šahramas Čubinas¹⁵, Vali Nasras ir kt., remiasi pozityvistine prielaida, kad Irano užsienio politika nėra priklausoma nuo ideologinių imperatyvų (ideologijos padiktuotų tikslų ar ideologinių kliūčių juos įgyvendinti) ir remiasi pagal vakarietišką logiką racionaliizuota sąnaudų ir naudos politika. Priešingai, Bernardas Levis¹⁶, Maiklas

¹³ Ansari Ali M., *Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Next Great Conflict in the Middle East*, New York: Basic Books, 2006.

¹⁴ Takeyh Ray, *Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic*, New York: Times Books / Henry Holt and Company, 2006.

¹⁵ Chubin Shahram, *Iran's Nuclear Ambitions*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2006.

¹⁶ Lewis Bernard, *Faith and Power: Religion and Politics in the Middle East*, Oxford University Press, 2010 ir kt. kn.

Ledenas¹⁷, Frankas Gafney ir kt. tikina, kad Iranas, būdamas teokratinė, ideologiškai angažuota valstybė, savo užsienio politiką nukreipia į apokaliptinių sąlygų kūrimą t. y. siekį pradėti branduolinį karą. Tokia prielaida atsiejia ideologiją nuo saugumo (savisaugos) ir taip pat išskirtinį dėmesį atkreipia į Irano branduolinę programą ir jos pažangą.

Tad Irano politikos pirmu atveju racionalizavimas, antru – iracionalizavimas (vakarietiško racionalumo atžvilgiu) neleidžia tinkamai įvertinti šios valstybės grėsmės projekcijų. Minėtos vakarietiškos centriškos prielaidos dirbtinai modeliuoja iranietiška logika nepagrįstą Irano užsienio politiką.

Tad Irano veiksmų vertinimas komplikavosi ir tai atsitiko dėl kelių priežasčių. Reikia pripažinti, kad Iranas sąmoningai ar nesąmoningai klaidina Vakarus. *Pirma*, glumina Irano retorikos prieštaravimus: jo tikinimas, kad branduolinė programa yra taiki, logiškai nesutampa su išsakytu siekiu sunaikinti priešiškomis įvardytas valstybes. *Antra*, retorikos prieštaravimus veiksams taip pat akivaizdus: taikios branduolinės programos deklaravimas nesuderinamas su tendencija slėpti nuo TATENA branduolinės programos plėtojimo faktus¹⁸.

Vis dėlto antrą svaresnį priežasčių bloką galima sieti su savi-klaida.

Pirma, jau buvo aptarta, kad Irano užsienio politikos ekspertinio vertinimo prielaidose interesų ir ideologinės politikos elementai derinami Irano politikai nebūdingu būdu. Irano strateginių pasirinkimų racionalizavimas (politiniu lygmeniu būdingas, pavyzdžiui, JAV prezidento demokrato B. Obamos administracijai) ir iracionalizavimas (siejamas su buvusio prezidento respublikono Dž. Bušo ir Izraelio

¹⁷ Ledeen Michael, *The Iranian Time Bomb: The Mullah Zealots' Quest for Destruction*, Truman Talley Books, 2007.

¹⁸ „IAEA Report: „Implementation of the NPT safeguards agreement and relevant provisions of United Nations Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran“, *Iranwatch*, 2012 09 13, <<http://www.iranwatch.org/iaea-resolutionbyboardof-governors-091312.pdf>>, 2013 01 10.

vyriausybių politika), tikėtina, yra padiktuotas ne tyrėjų neįsigilini-
mo į tiriamo objekto kompleksiskumą, o akademinių tyrimų centrų
(angl. *think-tank*) priklausomybės nuo vyriausybinių užsakymų lėšų
(paminėti Vidurio Rytų specialistai M. Ledenas, B. Levis dirbo poli-
tiniais patarėjais Dž. Bušo administracijoje).

Iš tikrųjų Irano artėjimas prie vakarietiško ideologinių sistemų
(neoliberalizmo ir kapitalizmo), technologinis inovatyvumas ir inte-
resų politika yra padiktuoti šių dvylikininkų religinės doktrinos rei-
kalavimo įgyvendinti laiko ir vietos principą¹⁹. Kitaip tariant, islamo
religijos redukavimas iki ideologinės, nuo suvereno intereso atskirtos
sistemos yra nepagrįstas religinės sistemos vertinimas. Straipsnyje
laikomasi nuomonės, kad teokratinės valstybės mechanizmas suba-
lansuoja politinius ir religinius interesus. Tiesa, nors valstybės tikslai
nėra atsieti nuo saugumo, jie yra specifiniai dėl teologinės įkrovos ir
gali būti įgyvendinami neįprastu būdu (apie tai toliau straipsnyje).

Antra, dėl strateginių priežasčių kuriamas Vidurio Rytų, kaip ne-
pažinių, iracionalių „blogų“ įvaizdis suformavo politikoje naudoja-
mus iškreiptus naratyvus apie Irano strateginius pasirinkimus.

Iš tikrųjų nepažįstamas ir sunkiau nuspėjamas Iranas tapo 1979 m.
nuvertus JAV proteguojamo šacho Muhamado Pehlevi autokratinį
režimą ir oficialiai persivadinęs į Irano Islamo Respubliką. Valdymo
formos neišmanymas, sudėtinga religijos ir politikos konvergencija,
mesianistinė užsienio politika bei diplomatinė santykių nutraukimas
su JAV ir Izraeliu (dėl jų agresyvaus skverbimosi į šalį šacho valdy-

¹⁹ Laiko ir vietos principo įgyvendinimas yra vienas iš usuli šiizmo (šiūtų džafari teisi-
nės mokyklos tradicija, siejama su „dinamine“ teise (ajatolos Chomeini terminas))
doktrinos palaikomų tikslų. Šiitai priešingai nei, sakykime, sunitai hanbali ar maliki
(teisinės mokyklos) siekia islamo evoliucionavimo, t. y. teisiniai sprendimai turi at-
itikti laiką ir esamąją vietą (principas užfiksuotas knygoje Džavaher al-Kalam). Tam
šiizmas per idžtihadą (pastanga priimti teisinį sprendimą) perima daugelį neislamiškų
(bet ir neprieštarujančių islamui) patirčių ir pasiekimų tam, kad musulmonų šiūtų
bendruomenė galėtų atlaikyti naujus iššūkius. Šiuo atveju, nors nacionalinė valstybės
visuomenė neturėtų būti saugoma labiau už musulmonų bendruomenę, Iranas, įgy-
vendindamas laiko ir vietos principą, pripažįsta nacionalinių valstybių sistemą ir jos
padiktuotą tvarką saugoti savo suverenitetą.

mo laikotarpiu) šias valstybes atvedė prie Irano nepažinėjimo, tačiau likti tokioje pozicijoje jos dėl įvairių priežasčių nusprendė pačios.

Priežasčių daug: kaip minėta įvade, JAV ir kitos Irane interesų turinčios didžiosios valstybės nesitikėjo, kad ką tik susikūręs Irano režimas atsilaikys kare prieš Iraką. Tuo labiau kad taps valstybe, nuo kurios gali priklausyti Izraelio išlikimas ir JAV kaip hegemono įvaizdis.

Taip pat tuo metu, t. y. 1979 m., buvo logiška nenusimanyi apie Iraną ir savaip kurti neigiamą jo įvaizdį. Kaip kitaip galėjo būti pateisinama parama Sadamui Huseinui, naudojusiam cheminių ir biologinių ginklus prieš Irano karius. Tokia demonizavimo strategija taip pat galėjo legitimuoti agresyvią JAV politiką dėl išteklių²⁰, padėjo ignoruoti Irano kvietimus bendradarbiauti ir taikyti jam JT sankcijas²¹.

Tad Iranas dėl politinio sprendimo yra įvardijamas kaip iracionali valstybė. Iracionali, pirmiausia, todėl, kad, šaliai atsisakant išpareigojimų tarptautinei aplinkai, suprantama, jog šie išpareigojimai ir nebeformuoja valstybės požiūriu į taiką, konfliktą bei kitas kategorijas ir todėl valstybės valdžios sprendimai vertinami kaip nuspėjama ir kartu galbūt keliantys grėsmę jos pačios saugumui.

Kaip tokio vertinimo pavyzdį galima paminėti JAV prezidento Dž. Bušo administracijos paskelbtą doktriną, tiesiogiai nukreiptą prieš *rogue* (liet. niekšiškas, agresyviai) valstybes. Motyvuojant tuo,

²⁰ 1980 m. JAV prezidentas Džimis Karteris deklaravo, kad bet koks Irano bandymas kontroliuoti Persų įlanką bus traktuojamas kaip JAV interesų pažeidimas ir atremtas karine galia. Dešimto dešimtmečio pradžioje Paulas Volfovicus nustatė neokonservatorių tikslą: JAV „turi likti dominuojanti galia Vidurio Rytuose ir užtikrinti JAV bei Vakarų priėjimą prie regiono naftos išteklių“ (E. Rostami-Povey, p. 214).

²¹ E. Rostami-Povey teigia (p. 218), kad prezidentas Hašemi Rafsandžani (1989–1997 m.) kvietė JAV pradėti bendradarbiauti ir investuoti į Irano naftos ir dujų sektorius. Bilo Klintono administracija atmetė tokį kvietimą ir inicijavo prekybos apribojimo sankcijas JT bei uždraudė savo partnerėms turėti prekybos ryšių su Iranu. Tokia pat istorija kartojosi ir Džordžo Bušo prezidentavimo laikotarpiu. Iranas teikė JAV pasiūlymų paketus, kaip stabilizuoti padėtį Afganistane ir kaip spręsti Izraelio ir Palestinos konfliktą. JAV administracija priėmė sprendimą šių pasiūlymų nesvarstyti.

kad Iraną valdo neprognozuojama dvasininkija²², kad režimas nėra demokratinis ir t. t., Iranas buvo įvardytas *rogue* valstybe. O tokio tipo šalys 2002 m. rugsėjo 20 d. Nacionalinėje saugumo strategijoje²³ apibrėžiamos kaip valstybės, „žiauriai besielgiančios su savo žmonėmis“, nepaisančios tarptautinių įstatymų ir laužančios pasirašytas sutartis, besistengiančios įsigyti masinio naikinimo ginklų, kurie „yra naudojami kaip grasinimo priemonė arba kaip priemonė įgyvendinti agresyvius ketinimus“, remiančios terorizmą, nekenčiančios JAV ir visko, kas su jomis susiję. Taip pat buvo padaryta išvada, kad atgrasinimo strategija yra neveiksminga²⁴, kovojant prieš *rogue* valstybes, nes šių režimų lyderiai „yra linkę rizikuoti – ant kortos statydami ir savo šalies piliečių gyvybes ir nacionalinį turtą“.

Bandymas įstumti Iraną į iracionalumo zoną siejasi su sena, VII a. siekiančia tradicija Vidurio Rytus traktuoti kaip grėsmingus. Žlugus Sovietų Sąjungai JAV tampa vienpolio pasaulio didžiaja valstybe. Kitaip tariant, „geras“ neteko „blogo“. Šitai susiklosčius aplinkybėms leidinyje „Foreign Affairs“ (1993 m.) pasirodė Samuelio Huntingtono straipsnis „Civilizacijų susidūrimas?“ Jame buvo atrastas prarastasis „blogas“, nominacija atitenka Vidurio Rytams. Skelbiama, kad Vakarų ir islamo vertybiniai pamatai tokie skirtingi, kad taikus jų sugyvenimas – neįsivaizduojamas dalykas. Nors šios teorijos mokslinis pagrindas yra abejotinas ir Jako Hamen-Antila siūlo šią teoriją pervadinti „Politinių interesų susidūrimu“²⁵, suveikė jau minėtas *saidiškasis* orientalizmo sindromas ir Vidurio Rytai bei islamas, kaip agresyvumo genas, imti traktuoti atsvara, priešu ar „kitu“ vakarietiškam pasauliui.

²² Metcalf Geoff, „Iran’s Threat to the World“, *Newsmax*, 2005 03 28, <<http://www.newsmax.com/archives/articles/2005/3/27/193827.shtml>>, 2012 11 25.

²³ „The National Security Strategy of the United States of America“, Washington, 2002, <<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>>, 2012 11 10.

²⁴ Buvo pripažinta prevencinių smūgių pirmenybė prieš atgrasinimą.

²⁵ Hameen-Anttila, p. 187.

Tačiau Irano valdžios priimami sprendimai nėra nenuspėjami: požiūrį į minėtas taikos, konflikto, puolimo, gynybos kategorijas formuoja kiti veiksniai (kurie ir bus analizuojami toliau straipsnyje). Ir nors, pavyzdžiui, kognityvistai kalba apie galimą ribotą racionalumą, dėl mąstymo ypatumų sakydami, kad sprendimo priėmėjas nebūtinai turi elgtis racionaliai, jie preziumuoja tikslinę elgseną (t. y. orientuotą į tikslą), o tai reiškia, kad sprendimų priėmėjai nesielgia atsitiktinai²⁶.

Paradoksalu tai, kad atrodžiusi strategiškai reikalinga saviklaida, kuriamas Irano, kaip nepažinios valstybės, įvaizdis bei vakarietiško centrismo ir politinių sprendimų padiktuotos tyrimo prielaidos lėmė nenusimanymą apie Iraną, nepagrįstų išvadų apie šios valstybės užsienio politiką darymą ir nereikalingą bei pavojingą jo veiksmų sugrėsminimą.

2. Irano grėsmė jo siekių kontekste

Vienas klausimų, į kuriuos reikia atsakyti, vertinant Irano grėsmę: ar Irano tikslai JAV ir Izraelio atžvilgiu yra lygūs prezidento Mahmudo Ahmedi-Nedžado išsakytiems siekiams?

Dėl Nacionalinės saugumo strategijos ir kitų strateginių dokumentų įslaptinimo vienas iš Irano tikslų konceptualizavimo šaltinių galėtų būti valstybės vadovų retorika. Vis dėlto prieš naudojant retoriką kaip šaltinį, pirmiausia, reikia būti susipažinus su institucine hierarchija. Kitaip tariant, žinoti, kieno retoriką vertėtų tirti.

Irano Islamo Respublikos Konstitucijoje²⁷ yra įteisinta, kad daugiausia galių turi aukščiausiasis lyderis ajatola Ali Chamenei. Jis yra pagrindinis užsienio bei vidaus politikos strategas ir sprendimų priėmėjas. Jis deleguoja savo atstovus į Aukščiausiąją nacionalinio

²⁶ Rosati Jarel A., „The Power of Human Cognition in the Study of World Politics“, *International Studies Review*, 2000.

²⁷ 110, 176 ir kt. Irano Islamo Respublikos Konstitucijos straipsniai. *Constitution of Islamic Republic of Iran*, <[http://faculty.unlv.edu/pwerth/Const-Iran\(abridge\).pdf](http://faculty.unlv.edu/pwerth/Const-Iran(abridge).pdf)>, 2012 12 17.

saugumo tarybą, formuojančią saugumo ir branduolinę politiką, ir visos trys valdžios: įstatymų leidžiamoji, vykdomoji bei jurisdikcinė, yra atskaitingos jam. Aukščiausiam lyderiui yra pavaldi armija, saugumo organai, įstatymų vykdymo priežiūros pajėgos. Renkamam prezidentui yra pavaldūs ministrai, jis kuruoja užsienio politiką. Vis dėlto aukščiausiasis lyderis bet kuriuo metu gali įsikišti į užsienio politikos sprendimo priėmimo ir vykdymo procesą.

2005 m. prezidentu išrinktas ir 2009 m. antrai kadencijai per rinktas konfrontacine retorika pasižymintis Mahmudas Ahmedi-Nedžadas kaip ir ajatola Chamenei priklausė tradicionalistų stovyklai. Svarstoma, kad vis dėlto nuo 2009 m. jo ir lyderio pažiūros išsiskyrė. Prezidentas atsitraukė nuo tradicionalistų ir susirėmė su aukščiausiu lyderiu dėl vyriausybės kadrų. Pralaimėjimą įrodo tai, kad prezidento patikėtiniai yra atstatydinti, o 2012 m. parlamente buvo vykdyta jo apklausa ir svarstoma apkalta.

Tiriamu atveju svarbu, koks buvo prezidento ir aukščiausiojo lyderio santykis, kai M. Ahmedi-Nedžadas grasino JAV ir Izraeliui. Sakoma, kad tuomet jie dirbo išvien, tad jų pasisakymus reikėtų ne priešinti, o sudėti siekiant suprasti tikruosius ketinimus. Išraiškinę pavyzdžiu, kai sudėti atrodo komplikuoja, galima laikyti tai, kad 2005 m. po M. Ahmedi-Nedžado pasisakymo apie būtinybę nušluoti Izraelio režimą nuo žemės paviršiaus Ali Chamenei pasakė kalbą, kurioje tvirtino, jog Iranas nevykdys agresijos prieš jokią tautą²⁸. Šiuo atveju prieštarų teiginių suma, atrodo, negali pasiūlyti jokios naudingos informacijos. Vis dėlto, atsižvelgtina į tai, kad politinis sprendimas veikti priklauso ajatolai. Jis, atrodo, nelinkęs veltis į konfrontaciją, o konfrontacine retorika pasižymintio prezidento galia konfrontuoti yra ribota, galima manyti, jog retorinis grasinimas yra politinė priemonė, o ne informacijos apie Irano planus šaltinis.

²⁸ „Iran: Is There a Way Out of the Nuclear Impasse“, *International Crisis Group, Middle East Report No. 51*, 2006 02 23, <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/middle-east-north-africa/iraq-iran-gulf/iran/051-iran-is-there-a-way-out-of-the-nuclear-impasse.aspx>>, 2012 11 10.

Tad kitas kylantis klausimas yra: ko buvo siekiama, pasirinkus tiek įtampos sukėlusią ir taip dėmesį į branduolių programą atkreipusią konfrontacinę retoriką? Ir kaip ji koreliuoja su realia grėsme JAV ir Izraeliui?

Dažną pasimetimą, vertinant Irano pasirinkimus, galima išreikšti Vali R. Nasro citata: „<...> dvidešimt septintais [šiuo metu trisdešimt trečiais – I. K.] Irano Islamo Respublikos gyvavimo metais vis dar nėra aišku, ar Iranas vis dar atmeta tarptautinę sistemą ir siekia ją nugaltėti, ar stengiasi pagerinti savo pozicijas joje.“²⁹

Vienas svarbiausių šiizmo naratyvų, dėl kurio veikimo šiutų bendruomenėse sutaria tiek politikos analitikai, tiek sociologai, yra prievolė priešintis „priespaudai ir neteisybei“³⁰. Naujausia Irano istoriografija iliustruoja šią tendenciją: 1906 m. konstitucinė revoliucija, 1951 m. Irano naftos nacionalizavimas ir 1979 m. Islamo revoliucija savo idėja pirmiausia buvo nukreiptos prieš imperinį dominavimą. Pasipriešinimo politika įtvirtinta ir Irano Islamo Respublikos Konstitucijoje:

152 Konstitucijos straipsnyje pabrėžiama, kad pagrindinė užduotis yra vengti bet kokios formos dominavimo ir laikytis neprisijungimo politikos. 153 straipsnyje yra išreiškiamas draudimas sudaryti bet kokią sutartį, kuri įtvirtintų užsienio subjektų teisę kontroliuoti Irano gamtos išteklius, ekonomiką, kariuomenę, kultūrinį gyvenimą ar kitus nacionalinius elementus.

145 straipsnis taip pat išreiškia minėtą siekį apsisaugoti nuo užsienio įtakos. Jame skelbiama, kad joks užsienietis neturi teisės tarnauti kariuomenės arba saugumo pajėgose, taip pat Irane negali būti įsteigta jokio pobūdžio karinė bazė, net ir taikiais tikslais³¹.

²⁹ Nasr.

³⁰ Ilgą laiką (iki XVIII a.) vyraujanti šiizmo atmaina buvo akhbari tradicija (džafari teisinės mokyklos tradicija, siejama su „tyliuoju“ arba fatalistiniu šiizmu). Vis dėlto XVIII a. Mohamadas Bakir Behbahani atgaivina usuli tradiciją ir šiizmas tampa politiškas. Usuli mudžtahidai politiniam pasipriešinimui ima naudoti VII a. siekiančius imamo Huseino pasipriešinimo neteisingai, priespaudinei valdžiai naratyvus. Taip priešiniama priespaudai ir neteisybei įdiegia kaip pareigingo šiito prievolė.

³¹ *Constitution of Islamic Republic of Iran*, <[http://faculty.unlv.edu/pwerth/ConstIran\(abridge\).pdf](http://faculty.unlv.edu/pwerth/ConstIran(abridge).pdf)>, 2012 12 17.

Iš esmės „priespaudą ir neteisybę“ Iraną valdanti dvasininkija (persų k. *ulama*) išvelgia tiek tarptautinės sistemos sandaroje, tiek jos turiniuose, tačiau būtent JAV ir Izraelis tampa simboline šių blogybių išraiška. JAV Iranas traktuoja kaip vieną valstybių, pakeitusių musulmonų pasaulio struktūrą, t. y. prisidėjusių prie musulmonų bendruomenės (persų k. *uma*) suskaldymo į nacionalines valstybes ir, svarbiausia, kaip aktyviausią primestos vakarietiškos tvarkos saugotoją regione (nekalbant apie asmenines nuoskaudas: Irano ekonomikos žlugdymo inicijavimą ir t. t.). Izraelis savo ruožtu suprantamas kaip neorganiška ir neteisėta Vidurio Rytų dalis.

Galima sakyti, kad Irano Islamo Respublika neiįprastai suvokia savo politinį kūną. Jis nėra griežtai apribotas teritorinių sienų. Irano pilietija yra tik nedidelė musulmonų umos dalis, o Irano aukščiausiasis lyderis, laikydamasis Konstitucijos, privalo ginti visąumą. 154 straipsnyje teigiama, jog bus siekiama susilaikyti nuo bet kokiei kišimosi į užsienio valstybių reikalus, išskyrus pagalbą nukriaustiesiems, kovojantiems su privilegijuotaisiais bet kuriame pasaulio krašte³². Taigi parama Palestinei, kovojančiai su Izraeliu, yra Irano mesianistinis tikslas ir privalomas, įstatymo padiktuotas pasirinkimas.

Tad nors aukščiausiasis lyderis teigia nusprendęs nevykdyti tiesioginės agresijos (atakos) prieš JAV pajėgas ir Izraelį, Irano noras atmesti didžiųjų valstybių diktuojamą tvarką ir išstumti jas iš regiono, tikėtina, nėra sumažėjęs. Klausimas, ar retorika gali veikti kaip kovos būdas Vidurio Rytų kontekstuose.

Priešinimasis Vakarų diktatui nėra individualus Irano siekis. Globalūs žaidėjai stengėsi užgniaužti sekuliarius kairiųjų ir nacionalistų judėjimus visuose Vidurio Rytuose, rėmė diktatoriškus režimus, o vėliau atsisuko ir prieš islamistinius judėjimus. Regiono valstybėse, kuriose buvo organizuojami laisvi rinkimai, visuomenės balsavo už

³² *Constitution of Islamic Republic of Iran.*

Ruholaho Chomeini siūlomą Islamo Respubliką (referendumo rezultatas – 98,2 proc. rinkėjų balsų), Palestinoje už Hamas, Libane už Hezbollaha, Egipte už Musulmonų broliją, Tunise už judėjimą „Ennahda“ ir kitas islamistines partijas, kurios pasižymi antivakarietiška ir antisisionistine politika.

JAV ir NATO karo su terorizmu kampanija, Gvantanamo, Abu Ghraibo Irake ir Bagramo Afranistane kalėjimų skandalai bei neretai į politikų retoriką įsiterpiantys islamofobiški komentarai kelia Vidurio Rytų visuomenių nepasitenkinimą. Elaheh Rostami-Povey apklausos ir interviu Vidurio Rytų valstybėse parodė, kad, esant tokioms regioninėms nuotaikoms, Irano įtaka stiprėja: „<...> dauguma regiono musulmonų savo nacionalines valstybes mano esant priklausomas nuo JAV valios, savo piliečių ekonominius, politinius ir kultūrinius interesus aukojančias dėl neoliberalizmo ir sionizmo. Daugelis mato Iraną kaip valstybinės galios įgijimo ir revoliucinį modelį.“³³ Irano kišimasis į regiono reikalus, t. y. parama Hezbollaha ir Hamas, yra legitimuojama, susiejant ją su pagalba „nuskriaustiems“ (palestiniečiams). Į Iraną žiūrima su pagarba, nes jokia kita arabų valstybė nuo Gamalio Abdelio Naserio laikų nedrįso priešintis Izraeliui. O JAV kampanijos regione yra nepateisinamos³⁴.

Iranas neabejotinai žino regionines tendencijas ir nuotaikas. Jo agresyvi retorika, kritikuojanti Vidurio Rytų vesternizaciją, ekonominį išnaudojimą ir nelegalią arabiškos musulmoniškos Palestinos okupaciją, sužadina arabų musulmonų sentimentus ir tampa ginklu. Kitaip tariant, Iranas išnaudoja Vidurio Rytų nuotaikas ir silpnybes, kad įveiktų didžiųjų valstybių įtaką regione ne savo rankomis, o solidarizuotu musulmonų pasipriešinimu.

Musulmonų bendruomenės solidarumo svarbos įvertinimas atsispindi ir Irano Islamo Respublikos Konstitucijoje. Jos Preambulėje

³³ Rostami-Povey, p. 214.

³⁴ Ten pat, p. 217.

yra įvardijamas mesianistinis tikslas atkurti pasaulinę musulmonų bendruomenę. Preambulėje sakoma, jog Konstitucija palaiko ir skatina Islamo revoliucijos tęsimą valstybėje ir už jos sienų. Konstitucijos nuostatos ir jų vykdymo priežiūros institucijos sieks, kad, užmezgant ir palaikant tarptautinius santykius, būtų sudarytos sąlygos bendrai umai formuoti.

Kad Iranas į umos kūrimo tikslą ir trukdžius jį įgyvendinti gali žiūrėti rimtai, rodo Irano skiriamos milijoninės lėšos skatinti musulmonų solidarizavimąsi ir integraciją: jau 25 metus vyksta Irano organizuojama Tarptautinė islamo vienybės konferencija, 2003 m. pasirašyta ir vykdoma Islamo minties mokyklų suvienijimo strategija. Pasaulinis islamo minties mokyklų vienybės forumas steigia atstovybes musulmoniškose valstybėse, platina literatūrą, finansuoja Islamo minties mokyklų universiteto Teherane veiklą (trečdalis universiteto studentų yra sunitai) ir kuria programas, kuriomis musulmonams sunitams siekiama įrodyti, kad skirtumai tarp šiitų ir sunitų atšakų yra minimalūs³⁵. Irano ulamos (liet. islamo dvasininkų teisininkų luomas) įsitikinimu, toks panislamistinis mąstymas turėtų atverti kelius Irano siekiamai bendrai umai kurti³⁶.

Vis dėlto pragmatiškas požiūris verčia Irano pastangoje konsoliduoti tikėjimo bendruomenę išvelgti siekį auginti ne tik musulmonų, bet ir Irano struktūrinę galią ar, kaip sako Vali R. Nasras, „pagerinti savo pozicijas“ tarptautinėje sistemoje. Šis autorius Irano antagonistinę politiką JAV ir Izraelio atžvilgiu bei kitas ryšių Vidurio Rytų regione mezgimo priemones vadina Irano pastanga tapti „regioniniu hegemonu“³⁷.

³⁵ „The World Forum for Proximity between Islamic Schools of Thought“ interneto puslapis, <<http://www.taqrīb.info/english/>>, 2012 12 20.

³⁶ Barnard Anne, „Across the divide – Iran, in its effort to become a regional and global power, is reaching out across the Sunni-Shi’ite divide, exhorting Muslims worldwide to tolerate their differences – and march under one Islamic banner“, *The Boston Globe*, 2007 05 20, <<http://www.highbeam.com/doc/1P2-8704294.html>>, 2012 10 10.

³⁷ Nasr.

Reikėtų pabrėžti ir tai, kad Iranas turi pakankamai motyvų vykdyti mažiau mesianistinę, labiau užtikrinančią savisaugą grėsmių valdymo politiką. T. y. siekti atgrasinti ir kitais būdais įgyti daugiau gynybinės galios. Galima išskirti net tris JAV politikos sukurtus išorės grėsmių Iranui žiedus: JAV ir sąjungininkų politika Vidurio Rytuose, provakarietiško regiono šalių pozicija ir gretimų valstybių situacija.

Daugumos arabiškų, sunitiškų Vidurio Rytų regiono vyriausybių pozicija Irano atžvilgiu yra priešiška. Dėl Sovietų Sąjungos sulaikymo politikos Saudo Arabija ir kitos Vidurio Rytų vyriausybės tapo ekonomiškai bei politiškai priklausomos nuo JAV. Daugelis jų režimų įtariai vertina Irano branduolinę programą, kurią vykdydamas jis gali įgyti branduolinių ginklų, o tai regiono šalims reikštų įsakmų Irano toną ir dominavimą. Taip pat joms kelia nerimą Irano parama šiitų bendruomenėms, kurios gali destabilizuoti sunitinius režimus. Bendradarbiaudamos su JAV ir kitomis Vakarų šalimis, regiono šalys (Turkija, Persų įlankos valstybės, Pakistanas, Azerbaidžanas) leidžia įkurti savo teritorijoje užsienio karines bazes, kuriose dislokuojama ginkluotė yra nukreipta į Iraną.

Nuo 2001 m. Iranas stebi agresyvią didžiųjų valstybių kovą dėl išteklių ir karą su terorizmu. Iranas tapo viena iš Dž. Bušo įvardytų „blogio ašies“ valstybių, kuri po JAV ir NATO intervencijų į regioną įsiterpė tarp dviejų demokratijos sklaidos projekto poligonų. Nuo 2001 m. Iraną pasiekdavo informacija, kad JAV planuoja karinę ataką ir prieš jį. Seimuras Heršas teigia, kad intensyviai ruoštis karui su Iranu JAV pradėjo 2003 m. 2005 m. Dikas Čeinis pasiūlė režimo nuvertimo planą. Turėjo būti bombarduojami apie 10 tūkst. taikinių, to padarinys būtų buvęs 2 mln. aukų³⁸. Tais pačiais metais neokonservatorius Maiklas Ledenas pasiūlė mintį, kad Iranas turi būti fede-

³⁸ Rostami-Povey, p. 216, 219–220; Plesch Dan, Butcher Martin, „Considering a War with Iran: A Discussion Paper on WMD in the Middle East“, London, 2007, <<http://eprints.soas.ac.uk/5688/1/0707StudySeptrevPC.pdf>>, 2012 10 10.

ralizuotas³⁹. JAV specialiosios pajėgos ir Izraelio slaptosios tarnybos vykdė slaptas karines operacijas Irane, kurių metu kurstė etninę nesantaiką kai kuriose Irano provincijose⁴⁰.

Išraiškingas pavyzdys, iliustruojantis JAV planus Irano atžvilgiu, yra pateikiamas tiek *International Crisis Group* (ICG) ataskaitoje⁴¹, tiek Elaheh Rostami-Povey knygoje⁴². 2010 m. Iranas, Turkija ir Brazilija buvo išitraukę į rimtas derybas dėl Irano antrojo urano sodrinimo ciklo. Visų nuostabai Iranas sutiko perduoti Turkijai žemo prisodrinimo lygmens uraną ir už jį gauti 20 proc. sodrumo urano savo tyrimų reaktoriui. Tai reiškė, kad Iranas sutiko pats nepradėti antrojo sodrinimo ciklo, kurio metu galima gauti branduoliniam užtaisui gaminti reikiamo urano. Taip pat visų nuostabai JAV, entuziastingai palaikiusios šias derybas, atmetė pasirašytą deklaraciją ir inicijavo naujas JT sankcijas Iranui. ICG ataskaitoje tokie JAV veiksmai buvo įvardyti kaip indikatorius, kad jos nesiekia derybų su Iranu, jų tikslas yra sužlugdyti režimą.

B. Obamos strateginiai sprendimai sustiprina pastarąją ICG prielaidą. JAV prezidentas pakeitė Dž. Bušo planus ir, užuot investavęs į gynybinę sistemą Lenkijoje ir radarus Čekijoje, ėmėsi Persų įlankos valstybių apsaugos. Čia sumontuota priešraketinės gynybos įranga ir investuojami milijardai JAV dolerių konvencinei ginkluotei. Strateginių ir tarptautinių studijų centro tyrimo išvadose teigiama, kad tokie JAV veiksmai suponuoja realią prevencinės atakos prieš Iraną

³⁹ Adib-Moghadam A., *Iran in World Politics: The Question of Islamic Republic*, New York: Columbia University Press, 2008, p. 123–154.

⁴⁰ Hersh Seymour, „Israeli Agents Operatinf in Iraq, Iran and Syria“, *Democracynow*, 2004 06 22, <www.democracynow.org/2004/6/22/seymour_hersh_israeli_agents_operating_in>, 2012 12 10.

⁴¹ „In Heavy Waters: Iran’s Nuclear Program, the Risk of War and Lessons from Turkey“, *International Crisis Group*, 2012 02 23, <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/middle-east-north-africa/iraq-iran-gulf/iran/116-in-heavy-waters-irans-nuclear-program-the-risk-of-war-and-lessons-from-turkey.aspx>>, 2013 01 20.

⁴² P. 227.

galimybę. Persų įlankos šalys taip yra apsaugomos nuo atsakomųjų Irano smūgių. Apsauga yra stiprinama ir Ormūzo sąsiauryje, kuri Iranas grasino uždaryti, jei bus atakuojamas⁴³. Visi šie Persų įlankos regione vykstantys kariniai manevrai Iranui yra žinomi ir signalizuoja apie būtinybę ruoštis gynybai.

Tad reikia turėti omenyje, kad ne visi Irano veiksmai ir retorika indikuoja šios valstybės agresiją, kai kurie jų yra nukreipti sukurti atgrasinimo situacijas.

Analizuojant Irano atvejį akivaizdu, kad retorika yra ne tik priemonė pranešti apie politiką, bet ir pati gali būti politikos forma. Tokią diplomatinėje aplinkoje neįprastą Irano prezidento retoriką galima siūlyti suprasti ne kaip tiesioginį grasinimą (nors mesianistinio tipo valstybei, kokia yra Iranas, eliminuoti Palestinos ir musulmoniškojo pasaulio priešus, juos puolant, iš pirmo žvilgsnio, atrodo, būtų pritinkantis sprendimas), bet apsvarstyti pagrįstą galimybę, kad Iranas eliminuoti priešus siekia skatindamas musulmonų solidarizavimąsi ir nepasitenkinimą JAV ir Izraelio politika Vidurio Rytuose. Aukščiausių Irano šalies vadovų kalbose niekada nėra sakoma, kad Iranas pats išgelbės Palestiną ir išstums JAV iš regiono. Anot buvusio aukščiausiojo lyderio, šis rezultatas gali būti pasiektas tik bendromis musulmonų bendruomenės pastangomis⁴⁴. Retorikos rezultatu taip pat galima laikyti Irano įgytą galimybę bent iš dalies integruotis į arabišką bendruomenę, kurios sudedamąja dalimi, būdamas persiška, be to, šiitiška valstybė, jis niekada negalėtų tapti.

⁴³ Cordesman Anthony H., Toukan Abdullah, „Analyzing the Impact of Preventive Strikes against Iran’s Nuclear Facilities“, *CSIS*, 2012, <http://csis.org/files/publication/120906_Iran_US_Preventive_Strikes.pdf>, 2012 12 05.

⁴⁴ *Sahife-ye Imam*, Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini’s Works, International Affairs Department, 2007, 2 t., p. 478; 3 t., p. 1–4 ir t. t.

3. Irano grėsmė jo materialinių galimybių kontekste

Atsakymas į klausimą, kokia yra Irano grėsmė JAV ir Izraeliui, priklauso ne vien nuo Irano ketinimų kenkti ar nekenkti šioms šalims, bet ir nuo jo galimybių vykdyti agresyvią politiką ar agresyviai nu teikti regiono valstybes.

Anot Aleksandro Vendto, materialiujų pajėgumų pasiskirstymas ir sandara, sakykime, technologijos pobūdis, geografija, padeda apibrėžti veiksmų galimybes⁴⁵. Kalbant apie Irano galimybes vykdyti agresyvią užsienio politiką, svarbu išanalizuoti: 1) koks yra Irano branduolinės programos statusas ir perspektyvos ir kokią grėsmę ji gali kelti tiek Vidurio Rytų, tiek interesų regione turinčioms šalims; 2) įvertinti, kokio pobūdžio – gynybinio ar puolamojo – ginkluotę ruošia Iranas; 3) įvertinti ne tik konvencines, bet ir nekonvencines priemones (Irano socialinius, karinius ir kt. tinklus), kurias naudodamas Iranas gali įgyti galios regione.

3.1. Branduolinė programa ir ginkluotė

Dėl įtarimų, kad Irano branduolinė programa yra branduolinio ginklo programa, daugiausia dėmesio akademinėje diskusijoje yra skiriama nustatyti, kokios ji galėtų būti stadijos. Galima sakyti, kad netgi tuo atveju, jei programa yra taiki, jos įtaka tarptautinei bendruomenei yra didelė: ji yra etinis ir karinis iššūkis didžiosioms valstybėms (dar tiksliau P5 + 1⁴⁶ formatui), verčia Vidurio Rytų regiono valstybes grupotis į „prieš“ ir „už“ ne tik Irano branduolinę programą, bet ir patį Iraną, skatina ginklavimąsi regione ir ekonominius pokyčius (JT ST dėl branduolinės programos taiko Iranui ekonomines sankcijas, todėl valstybės turi apriboti ekonominius ryšius su Iranu. Sakykime,

⁴⁵ Wendt Alexander, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 126.

⁴⁶ 2006 m. penkios nuolatinės JT ST narės ir Vokietija subūrė derybų grupę dėl Irano branduolinės programos.

Turkija, Italija ir kitos šalys turi rasti alternatyvų naftos tiekimo šaltinių ir t. t.). Ir, svarbiausia, ji tampa protesto prieš Vakarų reguliacinę politiką manifestu, tad ir paramos Iranui bei solidarizavimosi su juo šaltiniu. Jei programa būtų susijusi su branduolinio ginklo gamyba, regiono saugumo ir bendradarbiavimo struktūra bei didžiųjų valstybių pozicijos kistų. Neabejotinai to yra (Izraelio atveju paniškai) bijoma.

Buvęs Pakistano ministras pirmininkas nuolat pabrėždavo, jog krikščioniškoji, žydiškoji ir hindi civilizacijos jau turi branduolinį ginklą ir kad atėjo laikas jį įgyti islamiškajai⁴⁷. Tokį pat poreikį 1991 m. įvardijo ir Irano ajatola Mohadžerani (buvusio Irano prezidento Rafsandžani aplinkos politikas) sakydamas: „<...> priešui turint atominį ginklą, islamo šalys turi įgyti tokią pat ginkluotę.“⁴⁸ Neabejojama, kad nuo pat 1984 m. iki 2003 m. Irano branduolinė programa buvo skirta būtent šiam ginklui gaminti⁴⁹. Vis dėlto dabartinis Irano branduolinės programos tipas ir stadija tampa nuomonės klausimu.

Šešiolikos JAV žvalgybos tarnybų rengiamoje Nacionalinėje žvalgybos ataskaitoje (NŽA) žinios apie Irano branduolinę programą, pagal informacijos šaltinių patikimumo lygmenį, remiasi skirtin-

⁴⁷ Jones Rodney W., *Nuclear Proliferation: Islam, the Bomb, and South Asia*, Beverly Hills: Sage Pub., 1981, p. 8.

⁴⁸ „Doctrine“, *Global Security. org.*, <<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/doctrine.htm>>, 2013 01 18.

⁴⁹ Po 1979 m. revoliucijos, JAV įvedus sankcijas ir nutrūkus bendradarbiavimui su Vakarų šalimis, taip pat pačiam aukščiausiam lyderiui R. Chomeini paskelbus apie branduolinio ginklo nesuderinamumą su islamo valstybės idėja, branduolinė veikla buvo nutraukta ir atnaujinta tik apie 1984 m. kaip reakcija į Irano ir Irako karo nesėkmes (Gawdat B., *Iran and the United States: the emerging security paradigm in the Middle East*, 2007 06 22, <<http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/07summer/bahgat.pdf>>, 2012 10 10.

2003 m. rugpjūčio susitikime su TATENA Iranas pirmą kartą pateikė techninius duomenis, įrodančius, kad nuo praeito amžiaus devintojo dešimtmečio jis įvykdė šimtą trylika urano konversijos eksperimentų, gamino urano metalą, kuris yra išskirtinai sietinas su branduolinių ginklų gamyba. Pirmųjų TATENA ekspertizė Iranu metu Natanze iš paimtų pavyzdžių buvo sprendžiama čia buvus aukšto sodrumo lygmens urano (HEU).

go užtikrintumo lygmens prielaidomis (angl. *high confidence* – liet. aukšto užtikrintumo lygmens; angl. *moderate confidence* – liet. vidutinio užtikrintumo lygmens ir angl. *low confidence* – liet. žemo užtikrintumo lygmens). 2007 m. neokonservatorių iš dalies paviešintoje JAV Nacionalinėje žvalgybos ataskaitoje⁵⁰ tvirtinama (*with high confidence*), kad Irano vyriausybės paliepiamu iki 2003 m. valstybės kariniai vienetai siekė sukurti branduolinį ginklą. Manoma (*with moderate confidence*), jog branduolinis ginklas valdančiųjų yra suprantamas kaip nacionalinio saugumo ir užsienio politikos tikslų įgyvendinimo garantas. Ir tikima (*with high confidence*), kad Iranas turi visas mokslines, technines ir industrines galimybes⁵¹ pasigaminti branduolinį ginklą, jei jis to norės. Vis dėlto teigiama (*with moderate confidence*), kad 2003 m. sustabdžius branduolinio ginklo kūrimą, Iranas nebuvo atnaujinęs šios programos. Ir pagrindinis teiginys ataskaitoje yra tvirtinimas (*with moderate-to-high confidence*), jog Iranas šiuo metu dar neturi branduolinio ginklo. Spėjama (*with moderate confidence*), kad Iranas techniškai pajėgus išgauti pakankamai aukšto prisodrinimo lygmens (daugiau kaip 90 proc.) urano ginklo užtaisui pagaminti galėtų būti 2015 m.

Mokslo ir tarptautinio saugumo instituto (MTSI, angl. *Institute of Science and International Security*) tyrėjai, lygindami 2012 m. Nacionalinę žvalgybos ataskaitą su 2007 m. išslaptinta ataskaita, teigia, kad abiejų dokumentų išvados tiek dėl Irano intencijų, tiek dėl techninių galimybių turėtų būti panašios⁵².

⁵⁰ *National Intelligence Estimate*, 2007 12 03, <http://www.c-span.org/pdf/nie_071707.pdf>, 20012 10 30; 2012 m. ataskaitos išvados yra slaptos, dėl to iki šiol remiamasi 2007 m. dokumentu. Ekspertų tvirtinimu, abiejų dokumentų išvados panašios (apie tai tekste).

⁵¹ Laikydamasis saugumo susitarimo Iranas 2012 m. TATENA deklaravo 16 eksploatuojamų branduolinių objektų („IAEA Report: Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions in the Islamic Republic of Iran“, *Iranwatch*, 2012 11 16, <<http://www.iranwatch.org/international/IAEA/iaea-iranreport-111612.pdf>>, 2013 01 18. Iranas turi urano kasyklų, pats gaminasi urano oksidą, jį perdirba į urano dioksidą ir heksafluorido dujas, atlieka lazerinį, centrifuginį sodrinimą, turimi reaktoriai išskiria reikiamo sodrumo plutoną.

⁵² Albright D., Brannan P., „The New National Intelligence Estimate on Iran: A Step in the Right Direction“, *ISIS*, 2012 03 22, 1, <<http://isis-online.org/uploads/isis-reports/>

Tyrėjai remiasi tuo, kad branduolinės ginklų programos vykdymas yra susijęs su veiksmiais, kurie yra gana lengvai susekami, esant tokiam stebėjimo intensyvumui. Pirmiausia, Irano aukščiausiasis lyderis ajatola Ali Chamenei turi duoti atitinkamus įsakymus. Ir MTSI tyrėjai, ir kiti ekspertai teigia, kad tai nėra padaryta, nes tiek JAV, tiek Izraelis apie tai žinotų⁵³.

Tokias ekspertų prielaidas sustiprina ir Baltųjų rūmų Nacionalinio saugumo tarybos pirmininkas. Komentuodamas gautą 2012 m. žvalgybos ataskaitą jis pabrėžė, kad dar yra erdvės ir laiko tęsti diplomatinį dialogą bei Irano vyriausybės spaudimą. Jis taip pat paminėjo, kad Iranas nėra pasiekęs ginklų pasigaminimo stadijos⁵⁴.

Savo ruožtu TATENA 2012 m. ataskaitoje teigia, kad, nors Iranas neišleidžia inspektorių į kai kuriuos branduolinius objektus, nepateikia prašomos medžiagos apie lazerinį sodrinimą, vis dėlto agentūra neturi įrodymų, kad yra vykdoma branduolinių ginklų programa ar Irano teritorijoje būtų nedeklaruotų branduolinių objektų⁵⁵.

Nepaisant NŽA ir TATENA išvadų, ES ir Izraelis ir tada, 2007 m., ir dabar, 2013 m., nepritaria išvadai, kad branduolinio ginklo programa yra sustabdyta. Iš tikrųjų nuo 2005 m. Irano Branduolinio ginklo neplatinimo sutarties (BGNS) laikymasis nėra pavyzdinis⁵⁶, o tai ir galėjo suformuoti atitinkamą ES ir Izraelio nuomonę.

documents/The_New_National_Intelligence_Estimate_on_Iran_A_Step_in_the_Right_Direction_1.pdf>, 2013 01 18.

⁵³ Ten pat, p. 3.

⁵⁴ „U. S. still believes Iran not on verge of nuclear weapon“, *Reuters*, 2012 08 09, <<http://www.reuters.com/article/2012/08/09/us-israel-iran-usa-idUSBRE8781GS20120809>>, 2013 01 17.

⁵⁵ „IAEA Report“, 2012 11 16.

⁵⁶ 2003 m. sustabdyta Irano branduolinė programa buvo atnaujinta 2005 m. rugpjūčio 1 d. Tą dieną Iranas informavo apie vėl pradėtus darbus Isfahano urano konversijos bazėje. Kitą mėnesį, rugsėjį, TATENA tokį pokytį įvardijo kaip BGNS nesilaikymą. Santykius dar labiau pablogino JT ST rezoliucijos. Atsakydamas į jas Iranas sprendė nesilaikyti „savaržymo ir stebėjimo priemonių“, įtvirtintų 1997 m. Pridėtiniame protokole. Pradėta riboti informaciją apie branduolinę veiklą, delsiama įsileisti TATENA inspektorių.

Tokią poziciją galėjo lemti ir tai, kad civilinėje ir karinėje branduolinėse programose naudojamos medžiagos ir taikomos technologijos yra faktiškai tapačios⁵⁷. Dėl to Irano pažanga branduolinėje srityje gali būti vertinama kaip siekis tiek pasigaminti branduolinį ginklą, tiek sukurti branduolinės civilinės energetikos sektorių. Tad Izraelio kalbose minima „raudona linija“, kurią Iranui peržengus bus per vėlu jį pulti, nėra taip lengvai nustatoma.

Įvertindamas Irano branduolinės programos galimas technines perspektyvas 2012 m. pabaigoje interneto portalas Iranwatch.org išleido „Irano branduolinės programos kalendorių“. Jame, remiantis TATENA duomenimis, tvirtinama, kad teoriškai Iranas, naudodamas visas turimas 9 tūkst. centrifugų, reikiamą didelio sodrumo lygmens urano kiekį vienai branduolinei galvutei (apytiksliai 16 kg) pasigamintų per 1,5 mėnesio. Taip pat pateikia duomenis, kad mažo sodrumo lygmens urano atsargų (kurios turėtų pereiti antrą sodrinimo ciklą) užtektų penkiems branduoliniams užtaisams⁵⁸.

Vis dėlto šis teorinis modeliavimas neatsižvelgia į tam tikrus techninius veiksnius. Iranas iš tikrųjų jau yra pradėjęs antrą urano centrifugavimo ciklą, kurio metu siekia įsodrinti uraną iki 20 proc., reikalingu medicininiam reaktoriui. Šio ciklo metu urano sodrumas

⁵⁷ Barnaby F., *Iran's Nuclear Activities*, Oxford Research Group, 2006, vasario 5, <<http://www.iranwatch.org/privateviews/org/perspex-org-barnaby-nuclear-activities-0206.pdf>>, 2013 01 15.

⁵⁸ „Irans Nuclear Timetable“, *Iranwatch*, 2012, lapkritis, <<http://www.iranwatch.org/ourpubs/articles/iranucleartimetable.html>>, 2013 01 18.

Manoma, kad dėl techninių prižasčių Iranas skylančią medžiagą, reikalingą branduoliniam ginklui gaminti, siektų gauti centrifugavimo būdu (aukšto prisodrinimo lygmens urano). Branduolinio ginklo gamybai tinka ir reikiamo sodrumo plutonis (²³⁹Pu). Pastarąjį Iranas galėtų gauti Arake iš „sunkiojo vandens“ reaktoriaus arba Bušehre iš „lengvojo vandens“ reaktoriaus. Vis dėlto pirmasis reaktorius dar ilgą laiką bus nepajėgus pagaminti reikiamų kiekių ²³⁹Pu (Barnaby, p. 8), o, naudodamas antrojo reaktoriaus pagaminamą plutonį, Iranas rizikuoja sulaužyti sutartį su Rusija, pagal kurią išnaudotą kurą turi grąžinti. Sodrinti uraną lazeriniu būdu Iranas dar nėra pajėgus. Dar vienas būdas gauti skylančios medžiagos yra importas. Vis dėlto JAV NŽA manoma (*with low confidence*), jog Iranas importavo ginklo gamybai reikalingų skylančių medžiagų, tačiau tikima (*with moderate-to-high confidence*), kad šių medžiagų buvo importuota nepakankamai branduoliniam užtaisui pagaminti.

gali būti padidintas ir iki reikalingo branduolinio ginklo užtaisui. Vis dėlto Iranas susiduria su didelėmis techninėmis urano sodrinimo kliūtimis⁵⁹. Tad minimos datos nėra adekvačios. Taip pat tokiais grėsmingomis prognozėmis užsiimantys interneto portalai nevertina ir intencijų veiksnio. Iranas deklaruoja nesiekiantis branduolinio ginklo ir priešingų įrodymų nėra.

Irano branduolinės programos karinė dimensija gali būti identifiukuojama ne vien stebint skylančios medžiagos – reikiamo urano ar plutonio – išgavimo procesus. TATENA nuo pat 2002 m. nuolat stebi Irano technologijų parką: raketų, lėktuvų ir laivų – šio ginklo „nešėjų“ – pajėgumus, branduolinio ginklo išbandymo technologijas ir t. t.

2008 m. vasarį TATENA ataskaitoje⁶⁰ yra daroma išvada, jog Iranas bandė pasigaminti kai kurią potencialiai branduolinio ginklo gamybai ir išbandymui reikalingą įrangą: smūgio bangų programinę įrangą, neutronų srautą ir t. t.⁶¹ Taip pat 2011 m. TATENA gavo informaciją, kad Parčino bazėje, į kurią Iranas neįleidžia inspektorių, yra sumontuotas sprogimus sulaikantis konteineris, kuriame Iranas gali atlikti hidrodinaminius eksperimentus.

Taip pat Iranas ir toliau tobulina savo balistinių ir kruizinių raketų, pajėgių nešti chemines, biologines ir branduolines kovines galvutes, arsenalą⁶². 2003 m. buvo tvirtinama, kad trečiajame pasaulyje jis yra antras (pirma – Šiaurės Korėja) pagal dydį. Iranas yra pajėgus nukreipti

⁵⁹ 2007 m. JAV NŽA teigiama (*with moderate confidence*), kad Iranas susiduria su techniniais nesklandumais eksploatuodamas urano sodrinimo centrifugas. F. Barnaby tvirtina (p. 7), kad net 60 proc. P-1 centrifugų bus defektuotos. Tam įtakos turės ne tik centrifugų techniniai duomenys, bet ir vietinio urano specifika (sunkiųjų metalų priemaišos gali užkimšti centrifugų kanalus).

⁶⁰ „Statement by IAEA Director General Mohamed EL-Baradei on U.S. Intelligence Estimate on Iran“, *Iranwatch*, 2007 12 04, <<http://www.iranwatch.org/international/IAEA/iaea-elbaradeinireport-120407.htm>>, 2012 12 19.

⁶¹ Taip pat oksidavimuisi atsparių plieno detalių bei jonizuojančiosios spinduliuotės matavimo įrangą. Šie įrenginiai gali būti naudojami, studijuojant urano sodrinimą ir testuojant didelius sprogdinimus. Taip pat gali būti panaudoti įtaisai, į Žemės atmosferą grąžinančiam branduolinį užtaisą nešančią raketą, konstruoti. 2012 m. lapkričio TATENA ataskaitoje tvirtinama, kad aptikta branduolinio kovinio užtaiso gamybos įrodymų.

⁶² Cordesman, Toukan.

savo raketas prieš regiono kaimynus: Izraelį ir JAV pajėgas, dislokuotas Irake bei Afganistane, ir kitas Vidurio ir Rytų Europos šalis⁶³.

Be to, Iranas didina savo laivyno galią: stato naujus povandeninius laivus, steigia bazes Omano, Persų įlankose ir Kaspijos jūroje⁶⁴.

Atitinkamai kiekvienais metais Iranas labai padidina savo karines išlaidas: 2003 m. tam buvo skirta 4,3 mlrd., 2005 m. – 6,3 mlrd., o 2012 m. – 7,5 mlrd. JAV dol.⁶⁵

Aukšti Irano pareigūnai, komentuodami tokį karinio sektoriaus stiprinimą, teigia, kad to negalima sieti su puolamaisiais tikslais⁶⁶. Vis dėlto analizuojant Irano ginkluotę galima pastebėti, kad daugiausia dėmesio šiuo metu yra skiriama vidutinio ir tolimojo nuotolio raketoms testuoti ir gaminti.

Tai reiškia, kad, pirma, Irano gaminami ginklai yra tinkami puolimui. Antra, tai gali reikšti, kad Iranas ruošiasi gynybai atpildu (kerštu). Priešingu atveju, ginantis atsaku, būtų daugiau dėmesio skiriama taktiniams ginklams: trumpojo nuotolio raketoms, naikintuvams ir t. t. Gynybai atsaku yra ruošiamasi tik branduolinių objektų zonoje: prie Bušehro, Teherano ir Isfahano branduolinių objektų yra sumontuotos priešraketinės gynybos sistemos ir šalia esančiose karinėse oro bazėse budi bent viena naikintuvų eskadrilė.

3.2. Nekonvencinės priemonės

Iranas savo galią Vidurio Rytų regione kuria ne tik ginkluodamasis. Viena iš grėsmės projekcijų yra Irano gebėjimas destabilizuoti Iraką ir Afganistaną ir taip kenkti JAV interesams šiose šalyse.

⁶³ Chossudovsky Michel, „Iran’s ‘Power of Deterrence: The display of Iran’s military capabilities is intended to deter US war plans‘“, *Global Research*, 2006 11 05, <<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=CHO20061105&articleId=3713>>, 2012 11 7.

⁶⁴ Cordesman, Toukan.

⁶⁵ SIPRI Military Expenditure Database, <<http://milexdata.sipri.org/>>, 2013 01 17.

⁶⁶ Hooshang Amirahmadi, „US–Iran Relations: Perils and Promises“, *Payvand*, 2006 09 22, <<http://www.payvand.com/news/06/sep/1254.html>>, 2012 10 15.

Šio dešimtmečio pradžioje Iranas buvo apsuptas dviejų priešų: iš vienos pusės Talibano režimas Afganistane, iš kitos Sadamo Huseino Irake. Dėl „9/11“ įvykių priimta nauja JAV antiteroristinė, antiproliferacinė prevencijos doktrina, kurios realizavimas sunaikino S. Huseino ir Talibano režimus, o valdžią Irake atidavė šiitams, pakeitė saugumo sandarą regione. Tokia situacija tapo galios vakuumu, kuriuo šiitiškasis Iranas pasinaudojo. Jau dešimtmetis, kai Iranas klampina JAV į nesibaigiantį, nelaimimą konfliktą, kuris, viena, signalizuoja apie nesėkmingus režimų pervertimus ir atgrasina nuo Irano puolimo projekto, antra, verčia JAV atitraukti pajėgas iš Irano kaimynystės, trečia, primena, kad, įsivėlus į konfliktą su Iranu, Irake situacija dar pablogėtų.

Antra Irano stiprybė yra pramonės priklausomybė nuo naftos ir dujų. Šio išteklių tiekimo valdymas tampa galios konstanta. Iranas, nepaisant sankcijų, yra viena iš stambiausių naftos eksportuotojų pasaulyje. Tiesa, Iranas yra pabrėžęs, jog nėra nusiteikęs naftos naudoti kaip ginklo⁶⁷. Vis dėlto 2005 m. rugsėjo 24 d. TATENA susitikime Vienoje Irano aukščiausi pareigūnai leido suprasti, kad, jei šalis, kurios gauna dujas ir naftą iš Irano, ryšis netinkamai balsuoti, jų laukia atpildas. Kai Indija balsavo taip pat kaip ES trijulė, Irano ambasadorius pareiškė Indijos atstovui, kad 20-ies mlrd. JAV dolerių dujų sutartis nutraukta⁶⁸. Po 24 val. inirtingų derybų Iranas sutartį atnaujino, tačiau žinia buvo perduota. Taip pat 2006 m. balandžio 4 d. Irano oro pajėgų vadas gen. H. Salami tiesioginės laidos metu pranešė, kad Iranas „gali bet kada sustabdyti naftos eksportą“. Jis pabrėžė, kad Iranas visiškai kontroliuoja du tūkstančius kilometrų Persijos įlankos pakrantės ir Omano jūrą bei disponuoja įvairaus tipo raketomis, kurios neabejotinai bus panaudotos užkirsti kelią naftos pervežimui

⁶⁷ Gawdat.

⁶⁸ Aijaz Ahmad, „Iran: Imperialism’s Second Strike“, *Frontline* 22 (21), 2005, p. 10, p. 8–21, <<http://www.flonnet.com/fl2221/stories/20051021004602800.htm>>, 2012 11 20.

Ormūzo sąsiauriu (JAV EIA duomenimis, 2011 m. per jį buvo gabenama apie 20 proc. visos tarptautinės prekybos naftos apimties arba apie 35 proc. jūros keliais gabenamos naftos), jei kas nors kėsinsis į šalies saugumą ar interesus.

Dar vienu dideliu galios šaltiniu galima laikyti vyriausybinį ir nevyriausybinį lygmeniu kuriamą lojalumo Iranui tinklą.

Mohamadas Khatami savo prezidentavimo laikotarpiu vykdė tarpvyriausybę „dialogo“ politiką. Iranas siekė būti pripažįstamas kaip didėjanti regioninė galia, su kitomis šalimis susijusi ekonominiais ir diplomatiniais santykiais. Iranas priklauso skirtingoms organizacijoms ir stengiasi užsitikrinti jų paramą. 2012 m. rugpjūtį vykusiame Neprišjungusių šalių judėjimo susitikime Teherane Irano iniciatyva 120 šalių balsavo ir vieningai parėmė Irano teisę tęsti branduolinę programą. Iranas taip pat sulaukė Turkijos paramos – ji nepritaria sankcijų politikai.

Pastaruoju metu tarptautinės bendruomenės ir ypač JAV ir Izraelio vaizduotę jaudino „Arabų pavasario“ įvykiai (protestai bei perversmai Egipte, Libijoje, Tunise, Bahreine, Jemene), kurių aki-vaizdoje Irano valdantieji pranešimuose spaudai skelbė, kad domino principu musulmonų pasaulyje plintančios revoliucijos buvo įkvėptos 1979 m. Islamo revoliucijos Irane⁶⁹. Reikia pasakyti, kad porevoliucinės tendencijos, t. y. antisionistiškai nusiteikusios Musulmonų Brolijos, kurios, kaip ir Irano, vienas iš pagrindinių politinės programos tikslų yra musulmonų bendruomenės solidarizavimas ir vienijimas, įsitvirtinimas valdančiosiose pozicijose Egipte bei islamistinės nuotaikos kitose Šiaurės Afrikos ir Levanto šalyse. Taip pat Sirijos situacija (pozicija yra Irano proteguojamas alavitų Bašaro al-Assado režimas, opozicija – islamistinis, su Musulmonų Brolija susijęs judėjimas) ir Irano mezgami glaudūs santykiai tiek su Egiptu kovojant

⁶⁹ „Iranian FM Underlines Islamic Revolution’s Influence on Uprisings in Region“, *Fars News Agency*, 2011 03 07, <<http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8912160775>>, 2012 10 01.

prieš Izraelį, tiek ekonominių bei diplomatinių santykių su kitomis šalimis intensyvinimas akivaizdžiai silpnina JAV pozicijas Vidurio Rytuose ir formuoja antagonistinių valstybių žiedą aplink Izraelį.

Antroji lojalumo tinklo dimensija yra Irano ryšiai nevyriausybinio lygmeniu. Specialūs Islamo revoliucijos sargų daliniai veda apmokymus Vidurio Rytų regiono valstybėse, taip kurdami Iranui palankių subjektų tinklą. Jie taip pat siekia užmegzti ir palaikyti glaudžius ryšius su Irako šiitų politinėmis partijomis: „Islamо revoliucijos Irake aukščiausiaja taryba“, Dava partija, Muktada al-Sadr ir jo vadovaujamomis Mahdi pajėgomis bei su Irako ajatola Ali al-Sistani⁷⁰. Glaudūs ryšiai taip pat yra palaikomi su Hezbollah ir Hamas. Daugelyje šalių – Libane, Irake, Kuveite, Bahreine, Saudo Arabijoje, Jemene – yra įkuriamos ir veikia Hezbollah atšakos.

Vis dėlto, kol Iranas nesusidūrė su egzistencine grėsme, jo sukurto slapto bendradarbiavimo tinklo keliamą grėsmę sunku įvertinti. Kaip teigia žurnalistas Seimuras Heršas, patikimas jo šaltinis (Pentagono patarėjas kovos su terorizmu klausimais) prasarė, kad „geriausiai išplėtotas terorizmo tinklas pasaulyje keletas metų kaip yra neaktyvinamas“, tačiau viskas pasikeis JAV pasikėsinus į Iraną⁷¹.

Įvertinus Irano materialiąsias galimybes galima pagrįstai teigti, jog ši valstybė silpnina JAV pozicijas Vidurio Rytuose ir kelia grėsmę Izraelio valstybės saugumui, kariaudama su jomis „svetimomis rankomis“ (angl. *proxy war*; Irako ir Afganistano konfliktai, Hezbollah atakos ir t. t.).

Taip pat, naudodamas agresyvią retoriką, ryžtingai tęsdamas branduolinę programą (kuri šiuo metu yra tokios stadijos, kad gali pasitarnauti tik kaip herojiško protesto prieš Vakarų valią išraiška), palaikydamas tarpvyriausybinius ekonominius ir politinius santykius

⁷⁰ Takeyh Ray, „Responding to Iran’s Nuclear Ambitions: Testimony before the Senate Committee on Foreign Relations“, *Council on Foreign Relations*, 2006 09 19, <http://cfr.org/publication/11484/responding_to_irans_nuclear_ambition.html>, 2012 11 20.

⁷¹ Hersh Seymour.

ir kurdamas nevyriausybinis tinklus, sėkmingai stiprina antiamerikietiškas ir antisisionistines nuotaikas bei judėjimus Vidurio Rytų regione. Tokios regioninės nuotaikos gali būti traktuojamos kaip netiesioginė, bet vis dėlto grėsmė JAV regioninei politikai ir Izraelio valstybei. Tokios grėsmės galimybę patvirtino ir buvęs JAV valstybės sekretorius Henris Kisindžeris. 2012 m. rudenį jis prognozavo, kad po dešimties metų Izraelio nebebus ne dėl Irano karinių atakų, o būtent dėl Vidurio Rytų visuomenių pastangų. JAV nebepajėgs beato-dairiškai toliau jo ginti.

Tokia prezumpcija atrodo kur kas realesnė, suderinus ją su, JAV ir Izraelio nuomone, įmanomu Irano, kaip branduolinio ginklo turėtojo, statusu. Nors, jau minėta, Izraelis yra linkęs pabrėžti situacijos pavojingumą, iracionalizuodamas Irano strateginius pasirinkimus, mažai tikėtina, kad B. Obamos administracija tikisi branduolinės atakos prieš Izraelį. Tai sąlygotų ir Palestinos sunaikinimą bei arabų nepasitenkinimą, o tai pakenktų Irano regioninei politikai. Vis dėlto neabejotinai yra suprantama, kad branduolinės valstybės statusas leistų Iranui siūlyti branduolinį skėtį jo politikai pritariančioms valstybėms ir pačiam Iranui suteiktų galimybių įgauti griežtesnį toną ir tikimybę, kad jo bus klausoma.

Tad faktas, kad Irano branduolinė programa žengia į priekį ir diplomatinėmis priemonėmis iki šiol nepavyko jos sustabdyti. Taip pat kiti Irano veiksmai, indikuojantys galimą karinę branduolinės programos dimensiją, tikėtina, verčia JAV ir Izraelį projektuoti savo pozicijas Vidurio Rytuose Iranui tapus branduoline valstybe ir dėti pastangas šio scenarijaus išvengti.

Vis dėlto ne mažiau grėsminga situacija gali susiklostyti pritaikius Iranui prevencinę puolimo strategiją. Iranas turi stiprius gynybinius saugiklius. Jis yra pajėgus kontroliuoti atskiras kovines grupes Izraelyje, Libane, Sirijoje, Irake ir Afganistane, kontroliuoja naftos pervežimą Ormuzo sąsiauriu, yra stipriai išvystęs raketinę bazę ir turi oro erdvės gynybines sistemas. JAV ir Izraelio smogiamoji galia yra

didesnė nei Irano, tačiau Iranas grasina atsakysiąs kerštu, o JAV pajėgos Irake yra sunkiai apginamos.

4. Idėjinių veiksnių įtaka Irano strateginiam planavimui

Daugelis strategijos teoretikų yra racionalizmo (materializmo) atstovai. Vis dėlto idėja, kad strateginį planavimą lemia ne tik materialieji veiksniai ar tarptautinė sistema, bet ir idėjiniai veiksniai: įsitikinimų sistemos ir bendri suvokimai, užsienio politikos analizę praturtina kognityvistinio tyrimo tradicija⁷². Be to, A. Wendtas teigia, kad ideologijos gali būti pagrindinis veiksnys, nuo kurio priklauso, kaip valstybės formuoja tarptautines situacijas ir apibrėžia savo nacionalinius interesus⁷³. Šios „bendros idėjos yra tokios pat objektyvios ir suvaržančios, o jų padariniai tokie pat realūs, kaip materialios jėgos“⁷⁴.

Irano specifika pasižymi tuo, kad šiizmo religinės idėjos veikia sprendimų priėmėjus ne tik kognityviu lygmeniu, bet ir kaip vienas iš oficialių užsienio politikos formuotojų. Irane religinių idėjų sistema yra institucionalizuota per Konstituciją ir turi įstatymo galią. Be to, Irano Islamo Respublikos institucijos inspektuoja oficialiojo tapatumo naratyvus bei įstatymų projektus – tikrina jų suderinamumą su islamu. Dėl tokios ideologinės įkrovos ir Irano strateginis planavimas gali būti neįprastas.

Tad klausimas, ar Iranas turi ideologinių galimybių formuoti puoliamąją strategiją, yra logiškai pagrįstas.

Be to, reikia paminėti, kad ne tik idėjiniai veiksniai veikia sprendimų priėmėjus, bet ir jie manipuliuoja idėjomis, formuodami naujus naratyvus ir taip keisdami valstybės tapatumą, kad įteisintų savo strategijas. Tad antrasis klausimas būtų, ar Irano vadovai turi galimybę, atsižvelgdami į interesą, keisti ideologiją.

⁷² Wendt, p. 105.

⁷³ Wendt, p. 105.

⁷⁴ Wendt, p. 173.

Islamo Respublikos ir šiizmo religijos politinės reprezentacinės kategorijos⁷⁵: mesianizmas, universalizmas, teisingumo akcentavimas, priešprieša su JAV ir Izraeliu, nacionalizmas, kankinystės kultas, islamo revoliucija, *velajat-e fakih* (liet. teisininko globa) doktrina, indikuoja, kad valstybė turi intensyvią užsienio politiką ir yra prisiskyrusi sau tam tikras mesianistines pareigas bei turi ideologiškai reprezentatyvias strategijas tas pareigas atlikti.

Dvylikininkų šiizmas suteikia Irano visuomenei centrinę kultūrinę tapatybę ir kolektyvinį sąmoningumą. Kadangi šiizmas negali būti išskirtinai sietinas su Iranu, jis skatina šiitus suvokti save ne teritorinėje, o religinėje – kultūrinėje erdvėje ir siekti tokios bendruomenės (umos), kuri peržengtų teritorines valstybės sienas, sujungdama „tikinčiuosius“. Iraniečiams šiitų valstybės susikūrimas kaip, pavyzdžiui, žydams Izraelio, nėra „happy end’as“⁷⁶, pagrindinis siekis, įvardijamas Konstitucijos Preambulėje, yra ją išplėsti. Tuo pagrindu Irano vyriausybė formuoja mesianistinius ir universalistinius tikslus.

Pakankamai aiškiai ši ideologinė mesianizmo ir universalizmo konfigūracija atsiskleidžia, stebint Irano užsienio politiką. Ankstesniuose skyriuose jau buvo minėtas Palestinos atvejis ir siekis atkurti musulmonų bendruomenės integralumą. Taip pat tiesiogiai su užsienio politika ir universalistiniu mesianizmu gali būti siejama Islamo revoliucijos koncepcija. Ji dažnai suprantama ne kaip Irano įvykis, o kaip universalistinis kovos prieš neteisybę, priespaudą reiškiny. Tad Islamo revoliucija negali būti baigtinis procesas. Savo ruožtu Islamo revoliucijos eksporto doktrina tapo naujo tipo Irano tarptautiniais santykiais, kurių apraiškų, anot Irano, galima matyti Šiaurės Afrikoje.

⁷⁵ Natūralu, kad yra ir tokių naratyvų, kurie ne įtraukiami į oficialią tapatumo apibrėžtį. Jie yra įrašyti į kolektyvinę atmintį ir yra „veiksmų paskatos šaltinis, net jei fenomenologine prasme individai jais netikės“ (Wendt, p. 176). Vis dėlto aukščiausiasis lyderis, kaip pagrindinis islamo ideologijos saugotojas, turėtų išvengti jų įtakos. Sakyme, materialistinio mąstymo, negatyvaus nacionalizmo pabrėžimo ir t. t.

⁷⁶ Barnett Michael.

Svarbus tapatumo elementas yra kankinystės kultas. Jis įteisina principą, kad religinis ar kitaip – politinis tikslas yra vertas pasiaukojimo. Pagrindinius kankinystės principus ir jos tikslus primena kasmetiniai Ašūros minėjimai⁷⁷. Jų metu imamą Huseiną reprezentuojančių simbolių naudojimas fiksuoja tikinčiųjų sąmonėje, jog džihadas (liet. pastangos Dievo kelyje) yra ne tik asmeninė pareiga, bet egzistuoja ir visuomeniniu lygmeniu, kur asmeninė kančia ir pasiaukojimas gali būti naudingi bendruomenei. R. M. Chomeini ypač sureikšmino kankinystės kultą, šahidas (liet. kankinys) tapo jo konstruojamos asmenybės idealu. Taip R. M. Chomeini sakralizavo pareigą besąlygiškai ginti savo šalį ir islamiškąsias vertybes. Šiitų istorijos pavyzdžiai, simboliai ir ritualai buvo inkorporuoti į politinę sistemą ir naudojami tiek Islamo revoliucijos metu, tiek kare su Iraku, naudojami ir dabar, demonizuoti JAV ir Izraeliui⁷⁸.

Pagrindinė institucionalizuota idėja, kuri yra sietina su religinio režimo teisėtumu ir gynybos bei puolimo strategijų panaudojimo galimybėmis, yra *velajat-e fakih* (liet. islamo teisininko globos) doktrina. Apibrėžiant šią kategoriją atsiskleidžia idėjiniai aukščiausiojo lyderio sprendimų priėmimo apribojimai.

Ajatolos R. M. Chomeini tikslas buvo atgaivinti *imamatą*⁷⁹, kurio grandinė buvo nutrūkusi 874 m. po paskutinio imamo Mahdi pa-

⁷⁷ Kerbelos mūšio metu 680 m., priešindamasis neteisėtai (anot šiitų), priespaudinei Yazido valdžiai, žuvo šiitų imamas Huseinas. Jo metinių minėjimas vadinamas Ašūra.

⁷⁸ Dabar Ašūros ceremonijų metu imamą Huseiną nužudžiusio Jazido kariai kartais yra rengiami vakarietiškais drabužiais ar karinėmis uniformomis. Vakariečiai taip demonizuojami yra ne pirmą kartą. Dar valdant šachams, o britams, rusams, amerikiečiams eksploatuojant šalį, De Lorey ir Douglas Sladenas pasakoja apie berniukus, persirengusius vakarietiškais moteriškais drabužiais. „Tada ėjo jo [Jazido] žmonos, atidengtais veidais, vakarietiškais moteriškais drabužiais vilkintys berniukai. Tokia apranga, be abejo, buvo panaudota sukelti dar didesnę žmonių panieką.“ Taip pat Jazido kariai buvo rengiami britiškais karinėmis uniformomis. Tad Kerbelos mūšio laikas ir erdvė dažnai būdavo praplečiama už jos loginių ribų. Tačiau gilesniu simboliniu lygmeniu visiškai nestebina, kad iraniečiai susiejo Jazido armiją su nemusulmoniškomis vakarietiškais karinėmis pajėgomis, abi jiems simbolizuoja grėsmę islamui.

⁷⁹ *Imamatas* – seka, kai imamai paveldėjimo būdu perduoda savo gautą iš Pranašo žinią ir teisę vadovauti umai.

sitraukimo į pasislėpimą (angl. *occultation*). Tačiau *velajat* (Dievo suteikta valdžia) yra išskirtinė Pranašo ir po jo buvusių imamų teisė, kiti vadovai, anot R. M. Chomeini, turi teisę tapti tik *vali fakih* (liet. teisininku – globėju)⁸⁰, tai reiškia laikiną ir ribotą vadovavimą⁸¹.

Muhamadas ir imamai buvo neklystantys arba, dar sakoma, apsaugoti nuo *ma'sūm* (liet. klaidos). Dėl to tik imamas gali įvertinti, ar musulmonų bendruomenei tikrai gresia pavojus ir skelbti prevencinę puolamąją ataką. Nesant imamo, laikinų vadovų (Irano aukščiausiųjų lyderių) teisė pulti yra apribota⁸². Pirmasis aukščiausiasis Irano lyderis ir respublikos ideologas patvirtino šią nuostatą per savo paskaitas⁸³.

Klasikinė musulmonų jurisprudencija mažąjį arba kardo *džihadą* dalija į gynybinį ir puolamąjį, tačiau nenustato aiškios šio skyrimo ribos. Sakykime, islamistas (mokslininkas) Muhamadas Hamidulah gynybinį kardo *džihadą* apibrėžia taip: kova prieš islamo priešus; kova prieš musulmonų prispaudėjus kitose valstybėse; kova prieš sukilėlius islamo valstybėje; kova už gėrį, sunaikinant blogį⁸⁴. Akivaizdu, kad toks gynybos apibrėžimas apima visus musulmonų kariautus karus ir pateisina būsimus.

Pirmasis aukščiausiasis lyderis ajatola R. M. Chomeini, skaitydamas paskaitas, tiesiogiai nenustatė ribos tarp puolamojo ir gynybinio

⁸⁰ 5 Konstitucijos straipsnis. „Kol Vali al-'Asr yra pasislėpęs, vadovavimas umai turi atitekti teisingam ir tikinčiam žmogui, kuris gerai išmanytų esamą politinę situaciją, būtų drąsus ir turėtų administracinių gebėjimų.“

⁸¹ Plačiau: Rose Gregory, „Velayat-e Faqih and the Recovery of Islamic Identity in the Thought of Ayatullah Khomeini“, Keddie Nikki R. (sud.), *Religions and Politics in Iran*, New Haven: Yale University Press, 1983, p. 166–188.

⁸² Rizvi Seyyid Saeed Akhtar, *Islam*, Tehran: A Group of Muslim Brothers Press, 1974, p. 201; Abedi Mehdi, Legenhausen Gary, sud., *Jihad and Shahadat: Struggle and Martyrdom in Islam (Essays and Addresses by Ayatullah Mahmud Taleqani, dr. Ali Shari'ati ir kt.)*, Texas: The Institute for Research and Islamic Studies, 1986, p. 15–16.

⁸³ Išleistas paskaitų rinkinys „Kašf Asrar“ (liet. Atskleistos paslaptys), p. 229–230.

⁸⁴ Paskutinį kovos apibrėžimą M. Hamidulah pagrindė Korano eilutėmis 3:104; 3:110; 3:114, 9:71. Hamidullah Muhammad, *Muslim Conduct of State*, Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1977.

džihado, tačiau pabrėžė, kad: „Dievas suteikė dabartinei vyriausybei tokią pat teisę, kokia buvo apdovanojęs imamus – mobilizuoti ir apginkluoti armiją, <...> islamo teisininkai turi nuversti tironiškus režimus ir vietoj jų įkurti islamišką valstybę.“⁸⁵ Taip pat jo požiūrį į gynybinio bei puolamojo džihado skirtį galima iliustruoti pavyzdžiu, kai R. M. Chomeini, siekdamas pateisinti karą su Iraku, teigė, kad „religinėse nuostatose minimas *džihadas* yra pirminis (persų k. *ebteda-ie*), t. y. toks *džihadas*, kurio tikslas – praplėsti islamiškosios *umos* ribas, o *džihadas*, kuriam kvietė jis, R. M. Chomeini, tai kova prieš priespaudą (Islamo revoliucijos atveju) ar kova prieš agresorių (karo su Iraku atveju) ir toks *džihadas*, jo nuomone, yra kiekvieno pareiga“⁸⁶.

Kitaip tariant, gynybos kategorijai priklauso savo valstybės teritorijos gynyba, privaloma *ghiyam* (liet. revoliucija ar partizaninė kova) priešui užėmus valdžią, ir skiriamas atpildas – intervencija į priešų teritoriją, kad priešininkų puolimas nebepasikartotų. Taip pat kaip gynybą galima traktuoti ir musulmonų bendruomenės (kai kuriais atvejais ir priespaudoje gyvenančių žmonių, kad ir kokios jie būtų rasės ir religijos) gynimą nuo priespaudos. Vis dėlto pastarasis atvejis yra ginčytinas, nes iš nacionalinės valstybės reikalauja ne atsako ar atpildo strategijos, o inicijuoti puolimą (kalifato gyvavimo laiku toks veiksmas būtų traktuojamas kaip gynyba, tačiau dabar uma nebėra vienos valstybės visuomenė). Baimė nesugebėti pateisinti tokio karinio veiksmo, tikėtina, verčia nuo jo susilaikyti.

Tiesa, kai kurie R. M. Chomeini aplinkos žmonės tvirtino, kad ajatola palaikė ryšį (galėjo kalbėti) su nuo IX a. *slėpume* esančiu Mahdi, o šis nei paneigė, nei patvirtino tokius teiginius. Laikydamas tokios pozicijos jis įgijo neklystamumo prielaidą ir tai suteikė R. M. Chomeini neribotą sprendimų laisvę, kurios neturi dabartinis lyderis Ali Chamenei.

⁸⁵ Algar Hamid, sud., Ruh Allah Khumayni kalbų rink., *Islam and Revolution*, Berkeley: Mizan Press, 1981, p. 62, 108.

⁸⁶ Gavahi Abdolrahim, p. 237.

Dabartinis aukščiausiasis lyderis neabejotinai turi savo poziciją, kokio tipo *džihadas* gali būti skelbiamas. Anot ajatolos Emami Kašani (Ekspertų Asamblėjos narys ir Teherano penktadienio pamaldų vadovas), tai, kad Ali Chamenei išleido *fatvą*⁸⁷, uždraudžiančią gaminti ir panaudoti branduolinius ginklus⁸⁸, reiškia, jog sunaikinti kitą tautą, jei to nereikalauja būtinoji gintis, yra draudžiama⁸⁹.

Hasanas Rowhani, tuometinis Aukščiausiosios nacionalinio saugumo tarybos vadovas, aiškindamas tokio dokumento galią, teigė, kad „kai Irano lyderis išleidžia fatvą, tai reiškia, jog šalis duoda politinę, religinę ir ideologinę garantiją, kad branduolinio ginklo gamyba nebus vykdoma“⁹⁰. 2005 m. birželio 5 d., sakydamas kalbą, jis dar kartą pažymėjo, jog jo šalies saugumo strategija nesiejama su branduolinio ginklo turėjimu ar panaudojimu ir kad tokio ginklo turėjimas prieštarauja religiniams principams, kurių yra laikomasi⁹¹.

Siekiant atsakyti į antrąjį skyriaus pradžioje iškeltą klausimą, kas laimi ideologijos ir intereso kovą Irano Islamo Respublikoje, svarbu apibrėžti, kokios yra Ali Chamenei galimybės formuoti ar keisti valstybės ideologiją ir vykdyti strateginį planavimą.

Dabartinio Irano aukščiausiojo lyderio institucija yra stipriai apribota jo *mardža taklid* (liet. šiitų teisininko aukščiausias statusas) statuso. Nors šiizme yra labai svarbus „laiko ir vietos“ principas (t. y. Ali Chamenei, priimdamas užsienio politikos sprendimus, turi atsižvelgti į dabartinę tarptautinę aplinką ir jos sąlygas), vis dėlto jo

⁸⁷ Fatva – tai religiniai įsakai. Aukščiausiojo lyderio išleista fatva ne tik įgauna įstatymo galią, bet ir kiekvieno tikinčiojo pareiga yra prisidėti prie jos vykdymo.

⁸⁸ 2004 m. Ali Chamenei išleista fatva buvo cituojama oficialiame Irano Islamo Respublikos pranešime, kuris buvo skaitomas TATENA susitikime 2005 m. rugpjūčio 10 d. Vienoje (*Mehr News Agency*, 2005 09 10, <<http://www.fas.org/nuke/guide/iran/nuke/mehr080905.html>>, 2012 12 10).

⁸⁹ „Islam Forbids Nuclear Weapons: Tehran Friday Prayer leader“, 2007 11 09, <<http://icga.blogspot.com/2007/11/islam-forbids-nuclear-weapons-tehran.html>>, 2012 12 05.

⁹⁰ 2005 m. vasario 8 d. H. Rowhani interviu Irano nacionalinei televizijai.

⁹¹ „Iran’s Security Strategy Contradicts WMD Possession: Official“, *Xinhua News Agency*, 2005 06 05, <http://news.xinhuanet.com/english/2005-06/05/content_3048610.htm>, 2012 12 10.

politinis sprendimas yra teologinis procesas, vadinamas idžtihadu, kuris pateikia savus reikalavimus. Tai reiškia, kad, nors Ali Chamenei sprendimas ir gali būti neislamiškas, kartu jis neturi prieštarauti islamui. Tokių teologinių apribojimų laikymasis nėra moralinis aukščiausio lyderio pasirinkimas. Ali Chamenei supa ypač struktūruota aplinka – biurokratizuotos situacijos ir kontekstai. Ar jo sprendimai atitinka Konstituciją ir islamo normas, tikrina Ekspertų Taryba. Savo sesijų metu šios Tarybos nariai sprendžia, ar aukščiausiasis dvasinis lyderis yra pajėgus ir ar vykdo konstitucines nuostatas.

Vis dėlto apribojimų šaltinis yra ne vien religinis statusas ir institucinė priežiūra. Jau minėta, kad daugelis kultūrinių – religinių naratyvų Islamo Respublikoje yra institucionalizuoti ir sudaro oficialų valstybės tapatumą. M. Barnettas⁹² tai vadina „rėminimu“. Simboliški vaizdiniai ir kognityvūs ženklai yra „įrėminami“, o sukurtas „rėmas“ strategiškai naudojamas paaiškinti įvykius, interpretuoti problemas ir padėti surasti išeitį iš susiklosčiusios padėties.

Galima teigti, kad Ali Chamenei turi mažai galimybių dalyvauti minėtame „rėminimo“ procese. Nors yra preziumuojama, kad autoritarinių režimų lyderiai turi dideles galimybes formuoti politiką⁹³, Irano režimo norminę bazę sukonstravo ir ją įteisino buvęs aukščiausiasis lyderis R. M. Chomeini. Tad Islamo Respublikoje nevyksta „rėminimo“ varžytuvės. Nors Ali Chamenei yra laikomas vienvaldžiu, sąlyga tokiam išlikti yra neperžengti nustatytų norminių ribų. Tad perkeltine prasme galima sakyti, kad Islamo Respublika yra valdoma normų, susijusių su R. M. Chomeini idžtihadu, rinkinio.

Kitų užsienio politikos sprendimus formuojančių institucijų veikla taip pat yra suvaržyta institucionalizuoto idėjinio konteksto. Aukščiausios nacionalinio saugumo tarybos, formuojančios valstybės nacionalinio saugumo ir branduolinę politiką, prezidento ir jo

⁹² Barnett Michael.

⁹³ Greenstein Fred, „Can Personality and Politics be Studied Systematically?“, *Political Psychology*, 1992, p. 105–128.

administracijos sprendimų suderinamumas su islamo normomis yra prižiūrimas Sergėtojų Tarybos⁹⁴.

Tiesa, griežtai teigti, kad „rėminimo“ varžytuvės nevyksta, yra neteisinga, nes ulamos atstovai, sakydami kalbas, remdamiesi Korano ar kitų religinių tekstų aiškinimu, pateikia savitą požiūrį į socialinio ir religinio gyvenimo aspektus. Vis dėlto oficialiu lygmeniu nebuvo siekiama pakeisti islamo principais pagrįstą Konstituciją (pataisą inicijavo pats R. M. Chomeini), atšaukti pirmojo religinio lyderio fatvas.

Išvados

Dažnai neaiškumas, intriguojantys politiniai ir psichologiniai žaidimai yra diplomatijos dalis. Vis dėlto, susidūrus su Iranu, tokia diplomatinė aplinka kelia įtampą, nes konfliktas yra aštrus ir susijęs su saugumo klausimu.

Tokioje aplinkoje tampantis svarbus Irano užsienio politikos vertinimas, deja, komplikuojasi. Ilgą laiką ekspertai (dėl skirtingų priešasčių) pabrėžė Vidurio Rytų išskirtinumą (angl. *exceptionalism*): religijos, filosofijos, mistikos, politikos ir istorinių patirčių konvergencija, tikima, sukūrė vakarietiškais analizės metodais neišaiškinamą intelektualinę ir praktinę tradiciją. Savo ruožtu politiniuose diskursuose vyravo akademinio vertinimo atmaina – prezumpcija, kad Vidurio Rytai yra kitokie ir „blogi“ (tokias idėjas 1993 m. suaktyvino Samuelis Huntingtonas). Tai lėmė iškreiptų naratyvų susiformavimą ir atitinkamai klaidingomis prielaidomis pagrįstą Irano užsienio politikos tikslų vertinimą. Tiesa, nepagrįstai negatyvus ar pozityvus pažiūrėti iš nepažinavimo kylantis vertinimas gali būti žinojimo ir strateginio pasirinkimo padarinys.

Taigi tyrėjai ir politikai, racionalizuojantys Irano ketinimus, mano, kad Iranas gamina branduolinį ginklą. Iracionalizuojantys tiki,

⁹⁴ 176 Konstitucijos straipsnis.

kad toks ginklas bus panaudotas. Abiem atvejais Irano užsienio politika yra sugrėsminama ir inicijuojama intensyvi grėsmių valdymo politika.

Galima pastebėti, kad Irano grėsmė kyla iš jam keliamos grėsmės: patiriamas tarptautinės sistemos spaudimas Islamo Respublikai tampa paskata formuoti gynybinę poziciją. JAV, Izraelio ir kai kurių ES narių retorinės atakos, žlugdančios ekonominės sankcijos, ginkluojamas Vidurio Rytų regionas, kibernetinės atakos, palydovinės medijos turiniai signalizuoja Iranui, kad JAV ir sąjungininkai siekia ekonomiškai ir ideologiškai sužlugdyti islamo režimą.

Tokioje aplinkoje stiprėja Irano režimo konservatizmas. Net ir gaminamas branduolinis ginklas galėtų būti logiškas Irano režimo pasirinkimas. Vis dėlto Iranas teigia, kad branduolinio ginklo programa nėra vykdoma. Tokią poziciją patvirtina Irano aukščiausiojo lyderio, nuo kurio priklauso Irano užsienio politikos sprendimai, išleistas religinis įsakymas (persų k. fatva), kuriame sakoma, kad branduolinių ginklų gaminimas ir panaudojimas yra nesuderinamas su islamu ir dėl to draudžiamas. Kad Irano branduolinė programa nėra branduolinio ginklo programa, patvirtina ir JAV Nacionalinė žvalgybos bei TATENA ataskaitų išvados.

Iš esmės Irano grėsmingumas yra konstruojamas, neatsižvelgiant į ekspertų išvadas ar jomis nepasitikint, remiantis Irano vadovų retorika ir prielaidomis, ko galėtų siekti ambicingas režimas. Iranas yra suprantamas kaip vadovėlinė ambicinga revizionistinio elgesio tipo valstybė, kurios interesai yra susiję su plėtra ir dominavimu. O, anot A. Wendto, „revizionistinės valstybės siekia pakeisti sistemos taisykles“. Jos kitus vaizduoja kaip „bedievius“ ar „blogio imperijas“, sistemą mano esant neteisingą ir grėsmingą, karą laiko šlovingu ir drąsiu ir t. t.⁹⁵

Taip pat, vertinant Irano užsienio politiką, daug dėmesio yra skiriama prezidento retorikai. Sunku nustatyti, kokia yra tiksliai

⁹⁵ Wendt, p. 118, 131, 137–138.

M. Ahmedi-Nedžado įtaka užsienio politikos sprendimų priėmimo procese. Procedūriškai jis neturi galios vykdyti savarankišką užsienio politiką, tad ir jo retorikoje girdimų grasinimų turiniai neturėtų būti suprantami kaip Irano planų atskleidimas (tuo labiau, kai vienvaldis aukščiausiasis Islamo Respublikos lyderis atmetė Irano agresijos prieš kitas tautas galimybę). Vis dėlto agresyvi prezidento retorika turėjo didelę įtaką Vakarų ir Irano santykių dinamikai bei naujam Irano santykiui su Vidurio Rytų regiono valstybėmis ir visuomenėmis.

Tad galima daryti išvadą, kad svarbus yra ne pačių grasinimų turinys, o retorikos kuriamas efektas. Iranas savo kalbose, užstodamas Palestiną, akcentuodamas JAV politikos ir Izraelio buvimo Rytuose sukeltas negandas, solidarizuoja musulmonų bendruomenę ir nukreipia ją prieš šias šalis. Tokio efekto sukūrimą reikėtų traktuoti kaip Irano užsienio politikos strategiją ir pagrindinę jo grėsmės projekciją. Tiesa, tikslas aktyvintiumą gali būti siejamas su mesianistine Irano ideologija arba, vertinant pragmatiškiau, su Irano ambicijomis įgyti daugiau galios regione. Tai esmės nekeičia, nes grėsmės konstanta Vakarams ta pati. Grasinimų padarinys – Vidurio Rytų regione stiprėja antivakarietiškos ir antisisionistinės nuotaikos.

Atlikta Irano ideologinių galimybių vykdyti puolimą analizė patvirtino prielaidą, kad Iranas, jei ir sieks susidoroti su JAV įtaka ir Izraelio buvimu Vidurio Rytuose, tai, tikėtina, darys netiesiogiai. Irano Islamo Respublikoje religinių idėjų sistema yra institucionalizuota ir įgijusi sankcionuotų taisyklių ir įstatymų galią. O šie įstatymai teigia, kad dabartinis aukščiausiasis lyderis yra laikinasis vadovas, tad jo sprendimų laisvė yra ribota: jis neturi teisės skelbti puolimo.

Vis dėlto aukščiausiasis lyderis turi teisę ar, tiksliau, pareigą organizuoti gynybą nuo agresorių. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad kariniai veiksmai prieš Iraną sulauktų ne tik nuožmaus atsako, bet ir atpildo, tam Iranas ir ruošia savo ginklų arsenalą bei įtakos tinklus tiek Vidurio Rytų regione, tiek už jo ribų.

Tad galima teigti, kad dabartinė Irano grėsmė yra, pirma, jo gebėjimas kurstyti regiono šalis prieš JAV ir Izraelį ir, antra, Irano gynybiniai pajėgumai. Tikėtina, kad Iranas nesiruošia pulti JAV ir Izraelio, nes agresyvi retorika, stiprūs nevyriausybiniai ir stiprinami vyriausybiniai ryšiai, išitraukimas į Irako ir Afganistano valdymą (ir taip įgyta atgrasinamoji galia)⁹⁶ priartino Iraną prie visų svarbiausių tikslų įgyvendinimo. O tiesioginį puolimą būtų sunku racionalizuoti (tiek saugumo politikos, tiek religinės doktrinos atžvilgiu).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Abedi Mehdi, Gary Legenhausen, sud., *Jihad and Shahadat: Struggle and Martyrdom in Islam (Essays and Addresses by Ayatullah Mahmud Taleqani, dr. Ali Shari'ati ir kt.)*, Texas: The Institute for Research and Islamic Studies, 1986.

Adib-Moghadam A., *Iran in World Politics: The Question of Islamic Republic*, New York: Columbia University Press, 2008.

Aijaz Ahmad, „Iran: Imperialism’s Second Strike“, *Frontline* 22 (21), 2005, p. 10, 8–21, <<http://www.flonnet.com/fl2221/stories/20051021004602800.htm>>.

Albright D., Brannan P., „The New National Intelligence Estimate on Iran: A Step in the Right Direction“, *ISIS*, 2012 03 22, <http://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/The_New_National_Intelligence_Estimate_on_Iran_A_Step_in_the_Right_Direction_1.pdf>.

Algar Hamid, sud., *Islam and Revolution*, Berkeley: Mizan Press, 1981.

Amirahmadi Hooshang, „US–Iran Relations: Perils and Promises“, *Payvand*, 2006 09 22, <<http://www.payvand.com/news/06/sep/1254.html>>.

Ansari Ali M., *Confronting Iran: The Failure of American Foreign Policy and the Next Great Conflict in the Middle East*, New, York: Basic Books, 2006.

Barnaby F., „Irans Nuclear Activities“, *Oxford Research Group*, 2006 02, <<http://www.iranwatch.org/privateviews/org/perspex-org-barnaby-nuclear-activities-0206.pdf>>.

⁹⁶ Bent jau JAV suvokia, kad puolant bus prarasta daugiau nei galima laimėti. Įdomu, kad Izraeliui ir toliau laikantis pozicijos, jog Irano grėsmė gali padėti suvaldyti prevencinę strategiją (tai iliustruoja Izraelio ministro pirmininko B. Netanyahu 2012 m. inicijuotos Irano branduolinių objektų puolimo pratybos ir partnerių spaudimas prisidėti prie galimos karinės atakos), artimiausio partnerio JAV pozicija keičiasi (tokią prielaidą galima daryti, analizuojant pastarųjų metų abiejų partnerių retoriką). Prevencinę puolimo strategiją keičia siekis sukurti atgrasinimo santykį su Iranu bei naudoti diplomatines ir ekonomines spaudimo priemones.

Batty David, „Tony Blair accused of putting war with Iran on the electoral agenda“, *The Guardian*, 2010 01 30, <<http://www.guardian.co.uk/uk/2010/jan/30/tony-blair-iran-spin-chilcot>>.

Barnard Anne, „Across the divide – Iran, in its effort to become a regional and global power, is reaching out across the Sunni-Shi'ite divide, exhorting Muslims worldwide to tolerate their differences – and march under one Islamic banner“, *The Boston Globe*, 2007 05 20, <<http://www.highbeam.com/doc/1P2-8704294.html>>.

Bill James A., „The Study of Middle East Politics 1946–1996: A stocktaking“, *Middle East Journal* 50 (4), 1996.

Chossudovsky Michel, „Iran's 'Power of Deterrence: The display of Iran's military capabilities is intended to deter US war plans'“, *Global Research*, 2006 11 05, <<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=CHO20061105&articleId=3713>>.

Chubin Shahram, *Iran's Nuclear Ambitions*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2006.

Clausewitz Carl von, *On War*, Princeton: Princeton University Press, 1976.

Constitution of Islamic Republic of Iran, <[http://faculty.unlv.edu/pwerth/Const-Iran\(abridge\).pdf](http://faculty.unlv.edu/pwerth/Const-Iran(abridge).pdf)>.

Cordesman Anthony H., Abdullah Toukan, „Analyzing the Impact of Preventive Strikes against Iran's Nuclear Facilities“, *CSIS*, 2012, <http://csis.org/files/publication/120906_Iran_US_Preventive_Strikes.pdf>.

Dabashi Hamid, *People Interrupted*, London: The New Press, 2007.

Deibel Terry et al., „Saddam Hussein and the Iran–Iraq War“, Washington: National War College, 2001, <<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA441842>>.

Gawdat Bahgat, „Iran and the United States: the emerging security paradigm in the Middle East“, 2007 06 22, <<http://www.carlisle.army.mil/usawc/parameters/Articles/07summer/bahgat.pdf>>.

Greenstein Fred, „Can Personality and Politics Be Studied Systematically?“, *Political Psychology*, 1992.

Hameen-Anttila Jakko, *Islamo vadovas*, Vilnius: Versus Aureus, 2009.

Hamidullah Muhammad, *Muslim Conduct of State*, Lahore: Sh. Muhammad Ashraf, 1977.

Hersh Seymour, „Israeli Agents Operatinf in Iraq, Iran and Syria“, *Democracynow*, 2004 06 22, <www.democracynow.org/2004/6/22/seymour_hersh_israeli_agents_operating_in>.

„IAEA Report: Implementation of the NPT safeguards agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran“, *Iranwatch*, 2012 11 16, <<http://www.iranwatch.org/international/IAEA/iaea-iranreport-111612.pdf>>.

„IAEA Resolution: Implementation of the NPT safeguards agreement and relevant provisions of United Nations Security Council resolutions in the Islamic

Republic of Iran“, *Iranwatch*, 2012 09 13, <<http://www.iranwatch.org/iaea-resolutionbyboardofgovernors-091312.pdf>>.

„In Heavy Waters: Iran’s Nuclear Program, the Risk of War and Lessons from Turkey“, *International Crisis Group*, 2012 02 23, <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/middle-east-north-africa/iraq-iran-gulf/iran/116-in-heavy-waters-irans-nuclear-program-the-risk-of-war-and-lessons-from-turkey.aspx>>.

„Iran: Is There a Way Out of the Nuclear Impasse“, *International Crisis Group*, 2006 02 23, <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/middle-east-north-africa/iraq-iran-gulf/iran/051-iran-is-there-a-way-out-of-the-nuclear-impasse.aspx>>.

„Iranian FM Underlines Islamic Revolution’s Influence on Uprisings in Region“, *Fars News Agency*, 2011 03 07, <<http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=8912160775>>.

„Iran’s Nuclear Timetable“, *Iranwatch*, 2012 11, <<http://www.iranwatch.org/our-pubs/articles/iranucleartimetable.html>>.

Jones Rodney W., *Nuclear Proliferation: Islam, the Bomb, and South Asia*, Beverly Hills: Sage Publications, 1981.

Ledeen Michael, *The Iranian Time Bomb: The Mullah Zealots’ Quest for Destruction*, Truman Talley Books, 2007.

Lewis Bernard, *Faith and Power: Religion and Politics in the Middle East*, Oxford University Press, 2010.

Metcalf Geoff, „Iran’s Threat to the World“, *Newsmax*, 2005 03 28, <<http://www.newsmax.com/archives/articles/2005/3/27/193827.shtml>>.

National Intelligence Estimate, 2007 12 03, http://www.c-span.org/pdf/nie_071707.pdf.

Nasr Vali R., „The New Hegemon“, *Council on Foreign Relations*, 2006 12 12, <<http://www.cfr.org/iran/new-hegemon/p12212?breadcrumb=%2Fbios%2F11622%2F>>.

Plesch Dan, Martin Butcher, „Considering a War with Iran: A Discussion Paper on WMD in the Middle East“, London, 2007, <<http://eprints.soas.ac.uk/5688/1/0707StudySeptrevPC.pdf>>.

Rizvi Seyyid Saeed Akhtar, *Islam*, Tehran: A Group of Muslim Brothers Press, 1974.

Rosati Jarel A., „The Power of Human Cognition in the Study of World Politics“, *International Studies Review*, 2000.

Rose Gregory, „Velayat-e Faqih and the Recovery of Islamic Identity in the Thought of Ayatullah Khomeini“, Nikki R. Keddie (sud.), *Religions and Politics in Iran*, New Haven: Yale University Press, 1983.

Rostami-Povey Elaheh, *Iran’s Influence*, London: Zed Books, 2010.

Sahife-ye Imam, Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini’s Works, International Affairs Department, 2007.

Said Edward W., *Orientalizmas*, Vilnius: Apostrofa, 2006.

„Statement by IAEA Director General Mohamed EL-Baradei on U.S. Intelligence Estimate on Iran“, *Iranwatch*, 2007 12 04, <<http://www.iranwatch.org/international/IAEA/iaea-elbaradeiniereport-120407.htm>>.

Takeyh Ray, *Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic*, New York: Times Books/Henry Holt and Company, 2006.

Takeyh Ray, „Responding to Iran’s Nuclear Ambitions: Testimony Before the Senate Committee on Foreign Relations“, *Council on Foreign Relations*, 2006 09 19, <http://cfr.org/publication/11484/responding_to_irans_nuclear_ambition.html>.

The National Security Strategy of the United States of America, Washington, 2002, <<http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>>.

„U.S. still believes Iran not on verge of nuclear weapon“, *Reuters*, 2012 08 09, <<http://www.reuters.com/article/2012/08/09/us-israel-iran-usa-idUSBRE8781GS20120809>>.

Wendt Alexander, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005.

SUMMARY

PROJECTIONS OF IRAN’S THREAT

The article aims to assess Iran’s threat to the international community (especially to the U.S. interests in the Middle East region and Israel’s security) and thereby opposes several stereotypes intervening in Iran’s foreign policy analysis. Evidently, they became a source of erroneous presumptions and induced a securitized policy towards Iran, which can be unnecessary and dangerous for the international community itself.

The vastly recognized discourse that Iran is producing mass destruction weapons or even is eager to use them to confront the U.S. and Israel can be indicated as an example of such presumptions. The researcher E. Said has stated that the Middle East region has been mystified and irrationalized. This tendency served as a political strategy to approve imperial ambitions and actions. Unfortunately, the same strategy became an obstacle to clearly understand the current political processes in the Middle East.

It is obvious that Iran’s foreign policy is directed against the U.S. and Israel, but the assumption that Iran’s ideological system contradicts the nation state security interests (which inevitably would be affected in case of the nuclear war) has no analytical background. Moreover, the U.S. National Intelligence Estimate and the IAEA reports conclude that no evidences were found to prove the military dimension of Iran’s nuclear program. So, the article proceeds with the analysis of the Iran’s regional power projections to answer the question what the nature of a real Iran’s threat can be.

A constructivist conceptual apparatus is applied to analyze Iran's foreign policy interests and, respectively, the material and ideological capabilities to implement them. Different factors are taken into consideration: the nuclear program, development of the networks of Iran's influence, its offensive and defensive military capabilities. Also, considerable attention is dedicated to analyze Iran's religious doctrine and its impact on strategic planning.

The analysis has revealed that Iran is facing a vast spectrum of dangers created by the U.S. and its allies. Rhetorical attacks of the U.S., Israel and some EU member states, economic sanctions, the arming of the Middle East region and the cyber attacks indicate that the U.S. and their allies seek the economic and ideological destruction of the Islamic regime. Thereby, Iran's behavior and aggressive rhetoric can be perceived not only as a reflection of its ambitions, but also as a strategy of deterrence.

A construct of Iran's threat is usually supported by the aggressive rhetoric of the Iranian president. However, in the article the conclusion is made that the attention should be focused not on the content of rhetorical threats, but on the effect evoked by the rhetorics. Iran in its speeches rights the oppressed Palestine, emphasizes the hardships caused by the U.S. policy and Israel's presence in the Middle East. This leads to unification and solidarity of the Muslim community against neocolonial countries and their interests. Such effect should be regarded as Iran's foreign policy strategy and the main projection of its threat.

Analysis of the ideological factors affecting Iran's strategic choices reinforces the presumption that if Iran decides to oppose the U.S. interests and Israeli presence in the Middle East, it is likely to do so indirectly. In the Islamic Republic of Iran, religious ideas are institutionalized and have gained the sanctioned power in the form of rules and laws, and these laws argue that the current supreme leader is the interim manager, so the freedom of his decision-making is limited: he has no right to proclaim an offensive war.

However, the supreme leader has the right or, more precisely, the obligation to organize the defense against the aggressors. It should be noted that any military action against Iran would receive not only a fierce response, but also revenge. For this purpose, Iran is preparing its weaponry and developing state and non-state networks in both the Middle East and beyond.

The article is concluded with the statement that the current Iranian threat lies, first, in its ability to incite countries in the region against the U.S. and Israel and, second, in the Iranian defense capabilities.

Presumably, the Iranian foreign policy is not directed towards attacking the U.S. and Israel. Apparently, the aggressive rhetoric, strong non-government and government ties, involvement in the management of Iraq and Afghanistan (and thus gained deterrent power) bring Iran to all its major foreign policy goals, and a direct attack would be difficult to rationalize not only in terms of the security policy, but also in regard to the religious doctrine.